

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce

Studijní obor: Sociální pracovník

FINANČNÍ GRAMOTNOST SENIORŮ
FINANCIAL LITERACY OF THE ELDERLY

Bakalářská práce: 10-FP-KSS-3043

Autor:

Martina URBÁNKOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Thelenová

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
72	27	0	0	40	2

V Liberci dne: 22. 06. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Martina Urbánková
adresa: Mlýnská 1410/46A, 466 02 Jablonec nad Nisou
studijní obor (kombinace): Sociální pracovník
Název BP: **Finanční gramotnost seniorů**
Název BP v angličtině: **Financial Literacy of the Elderly**
Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Thelenová
Konzultant:
Termín odevzdání: duben 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 1. 4. 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): Martina Urbánková

Datum: 14. 6. 2010

Podpis:

Název BP: FINANČNÍ GRAMOTNOST SENIORŮ

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Thelenová

Podpis:

Cíl: Zjistit současný stav finanční gramotnosti u vybrané skupiny seniorů.
Analyzovat jednotlivé aspekty finanční gramotnosti u seniorů.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace
a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Dotazování - dotazník

Literatura: KLÍNSKÝ, Petr, et al. *Finanční gramotnost: obsah a příklady z praxe škol*. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2008. 90 s. ISBN 978-80-87063-13-2.

Kvalita života ve stáří: národní program přípravy na stárnutí na období 2008-2012. Vyd. 1. Praha: MPSV ČR, 2008. 55 s. ISBN 978-80-86878-65-2.

NOVESKÝ, Ivan, et al. *Slabikář finanční gramotnosti*. Vyd. 1. Praha: COFET, 2009. 448 s. ISBN 80-254-4207-04.

SKOŘEPA, M. SKOŘEPOVÁ, E. *Finanční a ekonomická gramotnost*. Vyd. 1. Praha: Scientia, 2008. 197 s. ISBN 978-80-8696-040-1.

STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. 320 s. ISBN 80-7178-274-2.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.

Čestné prohlášení

Název práce: Finanční gramotnost seniorů
Jméno a příjmení autora: Martina Urbánková
Osobní číslo: P08000913

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 22. 06. 2011

Martina Urbánková

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí práce paní **Mgr. Kateřině Thelenové** za projevenou ochotu, odborné vedení, cenné připomínky a především trpělivost.

Dále děkuji všem seniorům ze Seniorského klubu Doksy za ochotu a za vyplnění dotazníků.

Název bakalářské práce: Finanční gramotnost seniorů

Jméno a příjmení autora: Martina Urbánková

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2010/2011

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Kateřina Thelenová

Anotace:

Bakalářská práce se zabývala problematikou finanční gramotnosti seniorů. Cílem práce bylo zjistit současný stav finanční gramotnosti u vybrané skupiny seniorů a analyzovat jednotlivé aspekty úrovně finanční gramotnosti. Práce byla rozdělena na dvě části, a to na část teoretickou a praktickou. Teoretická část obecně popisovala na základě prostudované odborné literatury problematiku stárnutí a stáří, jeho dopady, především v přístupu k moderním produktům a získávání informací včetně vzdělávání seniorů. Dále vymezovala obecně pojem gramotnost, finanční gramotnost, standardy finanční gramotnosti, které charakterizují znalosti a dovednosti, jež by měl mít finančně gramotný občan. Následně byly krátce popsány finanční produkty a dále se práce zaměřila na způsoby posilování finanční gramotnosti.

Praktická část se zabývala samotným průzkumem. Autorka si kladla otázku, jak se senioři orientují v problematice finančních prostředků a produktů a jaká je tedy jejich úroveň vybraných aspektů finanční gramotnosti? Pro zjištění a ověření stanovených předpokladů byla jako hlavní použita metoda dotazování a pro sběr dat zvolena technika dotazníku. Dotazníky vlastní konstrukce byly rozdány 50 seniorům, kteří navštěvují Seniorský klub Doksy. Výsledky ukazovaly na posílení finanční gramotnosti seniorů a vyústily v konkrétní navrhovaná opatření v oblasti osvěty a vzdělávání seniorů.

Klíčová slova:

Dluhové poradenství, finanční gramotnost, finanční vzdělávání, osvěta, senior, stárnutí, stáří, vzdělávání

The title of the Bachelor thesis: Financial Literacy of the Elderly

Author's name and surname: Martina Urbánková

The academic year of Bachelor thesis' consignment: 2010/2011

Thesis supervisor: Mgr. Kateřina Thelenová

Summary:

This bachelor's thesis dealt with the issue of financial literacy among seniors. The aim was to determine the current state of financial literacy among a selected group of seniors and analyze various aspects of the level of financial literacy. The work was divided into two parts - theoretical and practical. The theoretical part generally described, on the basis of literature, problems of aging and old age, its impact, particularly in access to modern products and obtaining information, including education of the seniors. Furthermore it generally defined the notions of literacy, financial literacy, financial literacy standards that characterize the knowledge and skills that a financially literate citizen should possess. Subsequently, the financial products were briefly described and the work has focused on ways to foster financial literacy.

The practical part dealt with the actual survey. The author wondered how seniors are acknowledged with the issues of financial funding and financial products. And what is their level of knowledge of the above selected aspects of their financial literacy? To determine and verify the set of assumptions a method of questioning was used as the main method of interviewing and as a data collection technique it was a questionnaire. Questionnaires were distributed to seniors who attended Seniorklub Doksy. The results have pointed to the importance of strengthening the financial literacy of seniors and resulted in concrete suggestions for raising enlightenment and education of seniors.

Keywords:

Age aging, education, enlightenment, debt counseling, financial education, financial literacy, senior

Name der Bachelorarbeit: Finanzkenntnisse von Senioren

Vorname und Name: Martina Urbánková

Akademisches Jahr der Abgabe der Bachelorarbeit: 2010/2011

Leiter der Bachelorarbeit: Mgr. Kateřina Thelenová

Einleitung:

Die Bachelorarbeit befasst sich mit der Problematik von Finanzkenntnissen von Senioren. Ziel der Arbeit war es, den Istzustand der Finanzkenntnisse von einer ausgewählten Gruppe von Senioren zu ermitteln sowie die einzelnen Aspekte des Finanzkenntnisstands zu analysieren. Die Arbeit ist in zwei Teile aufgegliedert - in den theoretischen und in den praktischen Teil. Im theoretischen Teil wird anhand der entsprechenden Recherchen in der Fachliteratur allgemein die Problematik des Alterungsprozesses sowie des Alters beschrieben, einschließlich dessen Folgen, vor allem in Bezug auf den Zugang zu modernen Produkten, die Informationsgewinnung und die Seniorenbildung. Des Weiteren werden im theoretischen Teil die Begriffe Kenntnisse, Finanzkenntnisse sowie Standards in Bezug auf Finanzkenntnisse definiert, durch welche die Kenntnisse und Fertigkeiten beschrieben werden, über die ein Bürger mit Finanzkenntnissen verfügen sollte. Anschließend erfolgt eine Kurzbeschreibung der Finanzprodukte und im weiteren Verlauf konzentriert sich die Arbeit auf Methoden zur Verbesserung der Finanzkenntnisse.

Der praktische Teil befasst sich mit der eigentlichen Umfrage. Die Autorin ist hierbei von der Frage ausgegangen, wie sich die Senioren im Problembereich finanzielle Mittel und Finanzprodukte orientieren und über was für einen Finanzkenntnisstand sie somit letztlich in Bezug auf die ausgewählten Aspekte verfügen. Um die aufgestellten Thesen zu überprüfen und zu beweisen, wurde primär die Methode der Befragung genutzt. Die Datensammlung erfolgte mittels Fragebogen. Die hierfür eigens entworfenen Fragebögen wurden an 50 Senioren verteilt, welche öfters zu Besuch im Seniorenklub Doksy sind. Die Ergebnisse dokumentieren eine Verbesserung der Finanzkenntnisse von Senioren und enden mit konkret vorgeschlagenen Maßnahmen im Bereich der Seniorenbildung sowie der Aufklärung von Senioren.

Schlüsselwörter: Alter, Alterungsprozess, Aufklärung, Bildung, Finanzbildung, Finanzkenntnisse, Senior, Schuldnerberatung

O b s a h

ÚVOD	11
1 TEORETICKÁ ČÁST	13
1.1 Stárnutí	13
1.1.1 Stárnutí populace.....	15
1.2 Stáří	16
1.2.1 Vybrané aspekty seniorského věku	18
1.2.2 Psychické změny ve stáří	19
1.2.3 Sociální aspekty a kompetence seniorů.....	21
1.2.4 Hodnoty a potřeby seniora	24
1.2.5 Sociální limity seniorského věku	26
1.2.6 Edukace seniorů	28
1.3 Gramotnost	30
1.4 Finanční gramotnost	32
1.4.1 Vymezení základních pojmů.....	33
1.4.2 Způsoby posilování finanční gramotnosti	35
1.4.2.1 Finanční vzdělávání.....	35
1.4.2.2 Celoživotní vzdělávání	36
1.4.2.3 Dluhové poradenství.....	37
1.4.2.4 Osvěta	37
1.4.2.5 Vliv médií a reklamy	38
1.4.2.6 Sociální práce ve vztahu k seniorské finanční gramotnosti	39
2 PRAKTICKÁ ČÁST	40
2.1 Cíl praktické části	40
2.2 Stanovení předpokladů.....	40
2.3 Použité metody	41
2.4 Popis zkoumaného vzorku	42
2.5 Průběh průzkumu	44
2.6 Výsledky a jejich interpretace	45

2.7 Shrnutí výsledků praktické části	60
ZÁVĚR.....	64
NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ	66
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	68
SEZNAM GRAFŮ	71
SEZNAM PŘÍLOH.....	72

ÚVOD

Stáří je jednou z životních etap, která s sebou přináší mnoho různých problémů, útrap, těžkých životních situací a především narůstá zvýšená potřeba péče za strany okolí. Dochází k úbytku fyzických a psychických sil, objevují se různá onemocnění a celkově je toto období vnímáno spíše negativně. Staří lidé mají sklon se uzavírat do vlastního světa, žijí často osamoceni a tudíž postrádají kontakt s okolím. Jejich vděčnost za každý sociální kontakt vede k tomu, že se stávají snadnou obětí trestných činů. A právě proto senioři zcela nepochybně patří mezi skupinu obyvatelstva, která je z důvodu nízké finanční vzdělanosti snadným cílem podvodníků, různých prodejců či obchodních zástupců. Především vyšší věk již klade určité překážky ve vztahu k moderním produktům a v neustále se rozšiřující nabídce finančních produktů a služeb je pro ně těžké se orientovat. Není divu, že se díky své neznalosti a také nepozornosti často nechají oklamat.

Průzkumy ukazují (ČNB, 2010), že nejen senioři, ale i značná část populace má nízké povědomí o fungování finančního trhu a bankovního systému. Neznalí finanční problematice neodolají různým podvodným nabídkám, nevýhodným smlouvám a půjčkám, což má na ně často negativní dopad. V neposlední řadě se dostávají do potíží se splácením dluhů, což mnohdy může vést až k exekuci. Není nijak pozitivní, že se počet exekucí v současné době značně zvyšuje (Tvrdíková, 2010).

Pohledem do demografických údajů (ČSÚ, 2010) můžeme vyčíst, že s prodlužující se délkou života přibývá populace seniorů. Abychom předešli a zamezili jejich finančnímu zneužívání, měli bychom poskytnout starším lidem dostatek adekvátních informací a najít vhodné formy pro posílení a zvýšení úrovně jejich finanční gramotnosti, aby se mohli bez velkých problémů orientovat v oblasti moderních produktů a služeb. Proto také z důvodu aktuálnosti a především důležitosti byla zvolena tématem práce finanční gramotnost u vybrané skupiny seniorů. Je třeba postarat se o staré lidi, aby své stáří, jako přirozené závěrečné období, prožili co nejdůstojněji, a proto je nezbytné zamezit jejich sociálnímu vyloučení, zejména skrz posilování jejich gramotnosti.

Cílem bakalářské práce je zjistit současný stav vybraných aspektů finanční gramotnosti u vybrané skupiny seniorů a analyzovat je, nalézt odpovědi na řadu

souvisejících otázek. Autorka si kladla otázku, jak se senioři orientují v problematice finančních produktů a služeb? Jakým způsobem hospodaří se svými finančními prostředky? Mají nějaké znalosti z oblasti financí? Jaká je jejich celková úroveň finanční gramotnosti?

Práce je rozdělena na dvě části, a to na část teoretickou a praktickou. Teoretická část obecně popisuje na základě prostudované odborné literatury problematiku stárnutí a stáří, jeho dopady, především v přístupu k moderním produktům a získávání informací a vzdělávání seniorů. Dále vymezuje obecně pojem gramotnost, finanční gramotnost, standardy finanční gramotnosti, které charakterizují znalosti a dovednosti, jež by měl mít finančně gramotný občan. Následně jsou krátce popsány finanční produkty a dále se práce zaměřuje také i na způsoby posilování finanční gramotnosti.

Praktická část se zabývá průzkumem. Pro ověření platnosti stanovených předpokladů byla jako hlavní použita metoda dotazování a pro sběr dat zvolena technika kvantifikovatelného dotazníku. Dotazníky vlastní konstrukce byly rozdány seniorům, kteří navštěvují Komunitní centrum Doksy, jež provozuje Seniorský klub. Závěry šetření jsou přínosem pro uvedenou organizaci, která je může využít k vypracování různých vzdělávacích aktivit.

Stále více se ukazuje, že finanční gramotnost je velmi nutné v Česku zvyšovat u všech skupin obyvatel. Být finančně gramotný, je důležité pro každého z nás, proto jedním z prioritních úkolů Vlády je, naučit lidi, jak se finančně zajistit na stáří.

1 TEORETICKÁ ČÁST

Vzhledem k tomu, že se bakalářská práce zabývá finanční gramotností seniorů, je nezbytné v textu popsat specifika procesu stárnutí a staří, analyzovat vybrané aspekty seniorského věku, které nejvíce souvisí s finanční gramotností, dále vymezit pojem finanční gramotnosti a charakterizovat formy posilování finanční gramotnosti. V této souvislosti je nutné zaměřit se i na oblast vzdělávání seniorů.

1.1 Stárnutí

Co je stárnutí? Co si pod pojmy staří, stárnutí vybaví dítě, mladý člověk, senior, muž, žena? Každý z nich bude mít svůj osobitý pohled, názor, výklad, představu o tom, co je stárnutí. Budeme předpokládat, že se všichni shodnou v tom, že jde o významné období v životě člověka, kterým projdeme všichni, jenom s tím rozdílem, že pro každého bude naprosto specifické, charakteristické a neopakovatelné. Téma stárnutí a staří bude pravděpodobně jinak vnímáno z pohledu laika a jinak z pohledu odborníka. Jak charakterizuje stárnutí odborná veřejnost je uvedeno dále.

V podání Sýkorové (2007, s. 47) je stárnutí komplexním dynamickým procesem, který v sobě zahrnuje složky biologického, psychologického a sociálního stárnutí, jenž se vzájemně prolínají. Proces stárnutí s sebou přináší změny anatomické a fyziologické, dále změny psychických funkcí, změny osobnosti, změny v rovině emocí atd. (Křivohlavý In Sýkorová, 2007, s. 93). Je tedy zřejmé, že stárnutím dochází k postupnému ubývání sil, přibývají různé poruchy a nemoci, zejména chronické a výsledkem je celkové oslabení organismu člověka (Sýkorová, 2007, s. 93). V podstatě lze konstatovat, že „stárnutí je závěrečnou fází lidského vývoje a je třeba ho posuzovat jako součást kontinuální proměny“ (Hamilton, 1999, s.18). Nicméně je zajímavý a jistě stojí za pozornost fakt, že ve vysokém věku může docházet i ke zpomalování procesu stárnutí či dokonce k jeho stagnaci (Gruss, 2009, s. 53).

Je patrné, že řada publikací přináší různé definice stárnutí a jejich autoři popisují proces stárnutí z různých úhlů pohledu. Pojem stárnutí můžeme podle Langmeiera (2006, s. 202) charakterizovat jako souhrn změn struktury a funkcí organismu jedince. S tím pak souvisí zvýšená zranitelnost, celkový pokles výkonnosti

i schopností. Jak uvádí Gruss (2009, s. 71), jde o fyziologický proces, jenž probíhá s věkem. V publikaci Hayflicka (1997, s. 28) se dočteme, že stárnutí je přirozeným biologickým procesem, který se nemůže vyhnout žádnému jedinci. Probíhá nepřetržitě po celý život jedince a nejde jen o pouhé plynutí času. Z výše uvedených skutečností vyplývá, že stárnutí nelze považovat pouze za záležitost moderní doby, ale jde o geneticky podmíněný pochod spojený s ontogenetickým vývinem člověka.

Stárnutí je komplexní děj a týká se všech oblastí života. To znamená, že se postup stárnutí projevuje změnami v oblasti psychiky jedince, v oblasti sociálního života, opomenout nelze ani oblast biologického stárnutí organismu. Stárnutí můžeme definovat na úrovni biologického, psychologického, sociálního a také spirituálního věku. Detailnějším pohledem na jednotlivé typy věků lze lépe pochopit onen zmíněný proces jako komplexní děj. Snáze porozumíme škále změn a jejich různorodosti (Thelenová, 2010, s. 11). Sociální, biologické a psychologické stárnutí probíhá ve vzájemné interakci a uvedené změny jsou na sobě závislé (Hamilton, 1999, s. 44). Pro následné objasnění zvoleného tématu se text bude dále zabývat charakteristikou procesu stárnutí na výše uvedených úrovních věku.

Biologický věk představuje změny, které probíhají na úrovni fyziologických transformací organismu. Jsou jak okolím, tak i samotným stárnoucím jedincem vnímány mnohem rychleji než proměny v dalších oblastech. Jsou viditelné, pozorovatelné navenek (šedivé vlasy, svraštělá kůže, slábnutí zraku, ochabování svalstva, snadnější unavitelnost, atd.) a projevují se postupně s přibývajícím věkem. Úměrně s ním také klesá obranyschopnost, narůstá náchylnost k infekčním nemocem, jejichž následná léčba je složitější, náročnější a celkově i delší (Thelenová, 2010, s. 12). Je to pravděpodobně také proto, že se nevěnuje dostatečná pozornost eliminaci příčin potíží, a tak mají následky na starého člověka negativní dopad. Z uvedených skutečností vyplývá, že nastíněné postupné změny se musí zákonitě odrazit v psychickém stavu jedince.

Psychologický věk působí téměř stejně intenzivně jako změny v oblasti biologické. Postiženy bývají kognitivní funkce a následky výrazně ovlivňují individualitu jedince, proto se všeobecně psychických změn více obáváme (Thelenová, 2010, s. 13).

Dalším neméně významným faktorem je sociální věk, kde v oblasti společenského postavení a v sociálním jednání dochází v souvislosti se stárnutím k podstatným změnám. S průběhem stárnutí jsou spojeny určité sociální role jedince, dochází ke ztrátě soběstačnosti, k závislosti na pomoci druhých, k sociální izolaci, ale také i ke zneužívání či k případnému týrání (Thelenová, 2010, s. 15).

Stárnutí není dané pouze věkem, ale můžeme ho vymezit i podle jednotlivých vypozerovaných znaků či charakteristik, jako třeba vrásčitá kůže. Primární stárnutí zahrnuje tělesné změny organismu a sekundární stárnutí změny, které se objevují častěji, ale nemusí mít přímou souvislost se stárnutím. V některých publikacích se můžeme setkat s pojmem terciární stárnutí, které je charakterizováno prudkým a nápadným tělesným úpadkem bezprostředně před smrtí (Hamilton, 1999, s.18). Probíhá u každé osoby jinak a je tedy procesem individuálním. Lze určitě pozorovat podstatné rozdíly v rychlosti stárnutí jedinců, které jsou částečně ovlivněny vnějšími faktory (Hamilton, 1999, s. 16). Jak uvádí Gruss (2009, s. 9), průzkumy dokazují, že životní styl jedince výrazně působí na stárnutí. Autor dále konstatuje, že „čistě teoreticky vlastně neexistuje absolutní hranice stárnutí“ (Gruss, 2009, s. 9). Z uvedeného vyplývá, že změnou svého životního stylu můžeme aktivně celý děj ovlivnit. Znamená to, že zdravý životní styl vlastně může stárnutí oddálit oproti nezdravému stylu, kterým je naopak významně urychlen.

Shrňme-li řečené, pak stárnutí představuje souhrn změn ve struktuře a funkci organismu, přičemž se jedná o změny v oblasti somatické, psychické, emoční a sociální. Tyto změny mohou podmiňovat zvýšenou zranitelnost organismu, pokles některých schopností a tím i celkového výkonu. Stárnutí je nezvratným přirozeným procesem. Nestárne pouze jedinec, ale vlivem nejrůznějších faktorů a společenských událostí moderní doby stárne i populace, jak je uvedeno v následující kapitole.

1.1.1 Stárnutí populace

Dá se říci, že stárnutí populace je celosvětovým fenoménem. Především, jak zdůrazňuje Hayflick (1997, s. 70) je třeba rozlišovat stárnutí celé populace a stárnutí jednotlivých členů. Pro současnou demografickou situaci v ČR je charakteristická klesající porodnost i klesající úmrtnost. Podíl starých lidí ve společnosti narůstá a postupně dochází k prodloužení délky života ve stáří. Vliv na zvyšování průměrné

délky života má společenský, ekonomický, technologický a lékařský vývoj. V průměru se ženy dožívají vyššího věku než muži, což potvrzují i statistické údaje (ČSÚ, 2010).

V průběhu posledních 150 let dochází k rovnoměrnému prodlužování střední délky života (Gruss, 2009, s. 39). Z dlouhodobých prognóz vyplývá nárůst podílu starších osob v populaci. Na základě předpokladu Českého statistického úřadu by mělo v roce 2050 žít v České republice přibližně půl milionu občanů ve věku 85 a více let a téměř tři miliony osob starších 65 let (Demografický informační portál, 2010).

„Stárnutí v demografickém smyslu se naopak týká celé populace a oproti jednotlivci může stárnoucí populace omládnout zvýšením podílu mladých věkových skupin. K demografickému stárnutí dochází v důsledku změn v charakteru demografické reprodukce a mění se při něm zastoupení dětské a postreprodukční složky v populaci“ (Demografický informační portál, 2010). Může ho ovlivňovat jednak relativní zpomalení růstu mladších věkových skupin nebo zrychlení růstu počtu osob ve starším věku. První faktor je výsledkem poklesu úrovně plodnosti a porodnosti a druhý vzniká důsledkem rychlejšího snižování měr úmrtnosti ve vyšším věku (Demografický informační portál, 2010). Tím dochází k častějšímu dožívání se vyššího věku, který v našem životě představuje etapu stáří. Je patrné, že jde o významné téma, a proto je další kapitola zaměřena právě na charakteristiku stáří.

1.2 Stáří

Stáří je závěrečnou životní etapou. V průběhu jeho období dochází k poklesu duševních a tělesných funkcí, čímž se snižuje i celková výkonnost staršího člověka. Především se vyššího věku dožívají více ženy než muži a lze tedy konstatovat, že stáří je hlavně zkušeností žen (Hamilton, 1999, s. 14). Gruss (2009, s. 11) označuje stáří za tělesný, psychický, sociální a duchovní jev. Můžeme říci, že změny ve stáří probíhají v rovině biologické, psychické, sociální a spirituální.

Dle Vágnerové (2008, s. 104) rozlišujeme dvě etapy stáří. Rané stáří, tj. od 60 do 75 let. Období po 75. roce se označuje jako pravé stáří. Podle některých badatelů je stáří rozděleno na mladší stáří, které je ohraničeno věkem 65–75 let a pokročilé stáří, které je vymezeno 75 a více lety. Dalšími kategoriemi jsou třetí a čtvrtý věk. Třetí

věk je charakterizován aktivitou a nezávislým životem v průběhu stáří. Pro čtvrtý věk je naopak typická závislost na pomoci druhých (Hamilton, 1999, s. 20). Obecně lze říci, že stanovený věk odchodu do důchodu je sociálním ukazatelem stáří (Sýkorová, 2007, s. 47).

Podle Světové zdravotnické organizace je vyšší věk klasifikován následovně (Haškovcová, 2002, s. 10):

- 45 – 59 let: střední věk
- 60 – 74 let: vyšší věk, rané stáří
- 75 – 89 let: pokročilí, stařecký věk, vlastní stáří
- 90 a více let: dlouhověkost

Člověk v letech, starý člověk, stařec bývá označován slovem senior (Senior, 2009), ale můžeme se setkat i s jinými pojmy jako například geront. Seniolem je tedy člověk zpravidla ve věku od 60 či 65 let a jak uvádí Hamilton (1999, s. 20), jedná se o období, kdy se již začínají objevovat příznaky stárnutí.

V průběhu stáří dochází ke změnám fyziologickým, psychickým a sociálním, které mají neblahý vliv na soběstačnost jedince a na jeho samostatnost v rozhodování (Sýkorová, 2007, s. 12). Jak člověk stárne, ubývá mu postupně energie a psychomotorické tempo se začíná postupně zpomalovat. Senior chodí zvolna, motorika je méně přesná, řeč spíše pomalá a vyjadřování obtížnější. Aktivita starých lidí se vyznačuje důsledností, důkladností, avšak také delším časovým úsekem, který je zapotřebí k jejich dokončení. Odolnost organismu se snižuje, senior je mnohem více náchylný k různým infekcím, častá jsou nádorová onemocnění. Hojení ran je delší, mizí elasticita vaziva. Mění se kostra člověka, kůže i svalstvo. Pokožka a svaly ztrácejí ve stáří svoji pružnost. Svalová hmota ubývá a svaly pozbývají svoji sílu. Aktivita vylučovací soustavy je pomalejší, trávicí soustava méně výkonná. Také klesá zdatnost dýchací a oběhové soustavy, v důsledku toho se snižuje příjem kyslíku jako zdroje pro činnost mozku (Hamilton, 1999, s. 25-26). Zároveň se začínají objevovat problémy se spánkem. Špatné usínání, časté probouzení v průběhu spánku má za následek nevyspání, únavu a potřebu spánku v průběhu dne. Rovněž se zkracuje délka hlubokého spánku (Gruss, 2009, s. 104).

U některých starších lidí můžeme pozorovat nedostatek odhodlání a snahy využívat svých schopností, případně je dále rozvíjet. Nemají potřebu se učit novým věcem, snižuje se zájem. Konzervativnost a zdánlivá či skutečná pohodlnost tak bývají častým projevem stáří. Senioři rádi vzpomínají na zážitky ze života, nechtějí řešit složité situace, uchylují se k rutině, upřednostňují stereotypy. Dochází tak k úpadku jejich duševní pružnosti a nápaditosti. „Mnohdy se zdá, že se u seniora objevují určité nové, často negativní osobnostní rysy. Lze však říci, že tyto osobnostní změny jsou spíše vyvolány zdůrazněním již dříve existujících povahových rysů, k nimž se připojují smyslové poruchy, např. slábne sluch i zrak, horší orientace v okolním světě a dílčí komunikační problémy, což vede k projevům sebelítosti, vztahovačnosti, podezřívavosti, nesnášenlivosti, náladovosti a podobně“ (Novosad, 2004, s. 50).

Stáří prožívá každý svým individuálním a osobitým způsobem. Významnou roli hraje to, jaký obraz sebe sám si stárnoucí člověk v průběhu svého života vytvořil. K vytvoření vztahu ke své vlastní minulosti, k přijetí současnosti i budoucnosti a k postoji vůči vlastnímu stáří značnou měrou přispívá sama osobnost seniora, temperament i míra adaptability jedince (Jarolímová, 2005).

Z dosud řečeného vyplývá, že pro stáří je typický pokles fyzické i psychické zdatnosti. Zdravotní omezení pak mohou ovlivňovat soběstačnost jedince, který se postupně stává závislejší na pomoci druhých. Oslabení smyslů a změny kognitivních funkcí mohou zapříčinit problémy v komunikaci. Následně pak vlivem různých faktorů může docházet k izolaci a osamělosti. Nicméně se změny dotýkají biologické, psychologické, sociální a spirituální oblasti. V následujících kapitolách budou analyzovány právě tyto vybrané aspekty.

1.2.1 Vybrané aspekty seniorského věku

V předcházejících kapitolách byla obecně popsána problematika procesu stárnutí a stáří. Období stáří se vyznačuje různými změnami, které probíhají v rovině biologické, psychické, sociální a spirituální. Problematikou starých lidí a především oblastí stárnutí a stáří se zabývá vědní obor gerontologie. Člení se do tří důležitých částí, a to na gerontologii experimentální, která se zabývá procesem biologického stárnutí. Dále na gerontologii sociální, která zkoumá sociální dopady na člověka a gerontologii klinickou, označovanou také pojmem geriatrie, jenž se zabývá

chorobami ve stáří a následnou léčbou (Haškovcová, 2002, s. 9). Avšak zcela záměrně není v předkládané práci detailně rozpracována oblast fyziologických změn ve stáří, nemocí a sociálních služeb, a to z důvodů přímé nesouvislosti se zaměřením bakalářské práce. Citovaným okruhům se podrobně věnuje odborná literatura zaměřená na gerontologii, geriatrii, psychiatrii, poskytování sociálních služeb aj. Podrobnější informace lze získat od autorů: Zdeněk Kalvach, Vladimír Pidrman, Eva Topinková, Vladimír Pacovský, Oldřich Matoušek, Eva Malíková, Martina Venglářová a další.

Z hlediska tématu této bakalářské práce je důležité především zmínit psychické změny. Proto v následujícím textu budou analyzovány psychické aspekty, které jsou neoddělitelně spjaté s přibývajícím věkem, ovlivňují osobnost člověka a nelze je podcenit. Zaměříme se hlavně na funkce smyslových orgánů, paměť, inteligenci a emoce. Právě změny kognitivních funkcí výrazně ovlivňují získávání a zpracování informací, které následně souvisí s gramotností a to i finanční. Dalšími oblastmi, na které je práce zaměřena jsou sociální kompetence, sociální limity a vzdělávání seniorů.

1.2.2 Psychické změny ve stáří

V období stáří dochází k různým změnám psychických funkcí, které mohou být podmíněny biologicky či se na nich mohou podílet psychosociální vlivy (Vágnerová, 2007, s. 315). Změny se dotýkají oblasti smyslového vnímání, které se v procesu stárnutí postupně zhoršuje. Slábne zrak, změny vidění se dotýkají ostrosti, vnímání kontrastů a také vidění barev (Gruss, 2009, s. 144). Zrak seniorů potřebuje delší čas jak na zpracování, tak i na pozorování a určení zrakového podnětu (Hamilton, 1999, s. 29). V průběhu stárnutí slábne sluch a jeho oslabení, třeba jen mírné, může ovlivnit život jedince (Hamilton, 1999, s. 32). Snižuje se tím výkonnost u některých pracovních činností, ale také dochází k omezení jejich zálib jako je čtení nebo poslech hudby. Narušena může být i komunikace s ostatními lidmi, což se může projevat podezíravostí, nejistotou až případně hněvem. Zlepšení funkcí lze docílit používáním kompenzačních pomůcek (Langmeier, Krejčířová, 2008, s. 204). Z výše uvedeného vyplývá, že kvalita fungování smyslových orgánů seniora významně

ovlivní možnosti zpracování informací a to může mít následně vliv na jeho celkovou gramotnost.

Nejen slábnutí smyslů, ale i zhoršení paměti je dalším znakem stárnutí. Paměť slouží k uchování a vybavování informací. Především si starší člověk vybavuje zážitky uložené v dlouhodobé paměti a zapomíná, co se událo před chvílí. V procesu stárnutí dochází ke zhoršení krátkodobé paměti, v pokročilém stáří je stále obtížnější a i namáhavější naučit se nové paměťové dovednosti (Gruss, 2009, s. 19). Nejvíce nápadné je ubývání paměti v oblasti zapamatování a vybavení drobných příběhů či zážitků, označované jako epizodická paměť. K vybavování dochází pomaleji, vzpomínky jsou nepřesné. Mnohem přesnější trvalejší bývá paměť významová, díky které se uchovávají obecné znalosti a vědomosti. Ve starším věku se velmi často vybavují události, vzpomínky prožité dříve, na které člověk dávno nepomyslel, čímž narůstají reminiscence (Vágnerová, 2007, s. 324-325). Z řečeného lze odvodit, že starým lidem se velmi špatně zpracovávají a ukládají do paměti nové informace, problémy jim působí i jejich vybavení. To vše společně může vést k obtížím spojeným s finanční gramotností a ovlivňovat její úroveň.

Dalším z projevů jsou změny inteligence. Slábne fluidní inteligence, tedy příjem a zpracování informací, které jsou nezbytné k učení. Vlivem poklesu je obtížnější naučit se rychle novým věcem. Krystalická inteligence je neměnná a zahrnuje získané poznatky a zkušenosti (Hamilton, 1999, s. 54, 63). Také v emoční oblasti dochází spíše k poklesu. Projevy stáří jsou i v oblasti pozornosti. Senior má problém se soustředěním a zpracováním většího množství podnětů v jednom okamžiku. Příčinu lze hledat v kapacitně omezených kognitivních dovednostech (Vágnerová, 2007, s. 320). Pro stáří je typické zpomalování a ukládání informací. Reakce zpracování má delší trvání a pro celkové zhodnocení situace tak člověk nemá potřebné množství informací a poznatků (Vágnerová, 2007, s. 407).

Psychické změny, se kterými se v průběhu stáří setkáváme, jsou považovány za jeho normální součást. Celkovým působením psychických změn fyziologického stáří dochází ke snížení odolnosti organismu a snížené schopnosti adaptace na nové podněty, zejména je-li jich mnoho. V průběhu stárnutí se mění reakční čas, dochází ke zpomalení. Starší člověk potřebuje větší prostor a čas pro vykonávání celé řady

činností. Na to je třeba brát zřetel při zaměstnávání seniorů, při jejich vzdělávání. „Zpomalení psychomotorického tempa a snadná psychická unavitelnost se mohou odrážet v poruchách myšlení, jež se projevují nejčastěji v podobě tzv. zabíhavého myšlení, což se v praxi projeví sníženou schopností udržet myšlenku nebo naopak ji opustit, protože najednou člověk neví, co chtěl říci dál“ (Jarolímová, 2005). Problémy se vstřípivostí a výbavností mohou nastat v oblasti krátkodobé paměti. Výbavnost paměťových obsahů může kolísat. Vliv má aktuální ladění starého člověka, nemoc, únava, také konfliktní situace v mezilidských vztazích. „Tréninkem paměti a kontinuálním posilováním lze tento věkový deficit přinejmenším zmírnit a udržet na dobré úrovni“ (Jarolímová, 2005).

Pokud se ohlédneme za výše uvedenými psychickými změnami, dojdeme k závěru, že ne vždy jsou příčinou změn u seniora, a že je nutno brát v potaz i další významné faktory, jako například různé choroby spojené se stářím. Mění se smyslové vnímání, rozumové schopnosti či emocionalita. Uvedené změny samozřejmě ovlivňují získávání a zpracování informací a tedy následný proces učení. Kognitivní funkce lze ve stáří podporovat jednoduchým a pravidelným tréninkem paměti. Protože pokud nebude mozek podporován k aktivitě, dojde k omezení jeho kapacity, což způsobí obtíže s pamětí, s koncentrací a následně i s učením. Reinwaldová (1999, s. 9) k tomu dodává, že „má-li někdo pocit, že s přibývajícimi léty je obtížnější se učit novým věcem, je to buď výmysl, nedostatek motivace, pohodlnost nebo „mentální atrofie“ způsobená nečinností“.

1.2.3 Sociální aspekty a kompetence seniorů

V průběhu stáří dochází ke změně způsobu života, jehož vlivem se mění sociální dovednosti. Jedná se o způsob komunikace a morální uvažování. Redukují se i sociální role a jejich změna podstatně ovlivňuje strukturu potřeb a celkový styl života (Vágnerová, 2007, s. 367). Úbytek kompetencí ohrožuje seniory v běžných situacích.

Z hlediska kognitivních funkcí označuje Vágnerová (2007, s. 409) kompetence za komplex různých schopností a dovedností. Kompetence tvoří soubor znalostí, schopností a dovedností, které pomáhají zvládat každodenní situace a reagovat na měnící se požadavky. Jednotlivé kompetence se vzájemně prolínají. Získávání

kompetencí je celoživotním a individuálním procesem, který napomáhá rozvoji osobnosti (Belz, Siegrist, 2001, s. 168, 174).

Sociální kompetence je obratnost, kterou jedinec využívá v sociální interakci při prosazování svých zájmů. Skládá se z celého spektra dílčích funkcí (Nakonečný, 1999, s. 253, 255). Jejich vymezení může být následující: schopnost řešit problémy, kreativita, schopnost myslet a učit se, zdůvodňovat a hodnotit, kooperovat a komunikovat, schopnost nést zodpovědnost, samostatnost a výkonnost (Belz, Siegrist, 2001, s. 33).

Podle Mertense rozdělují Belz, Siegrist (2001, s. 28) kompetence na základní, horizontální, dále rozšiřující prvky a dobové faktory:

- Základní kompetence představují základní myšlenkové operace jako předpoklad kognitivního zvládnání nejrůznějších situací a požadavků;
- Horizontální kompetence: získávat informace, porozumět jim, zpracovávat je a chápat jejich specifickou;
- Rozšiřující prvky zastupují základní vědomosti v rovině fundamentálních kulturních technik (početní operace) a znalostí důležitých pro určité povolání;
- Dobové faktory: doplňovat mezery ve znalostech vzhledem k novým poznatkům.

Jaké kompetence by měl mít senior z hlediska finanční gramotnosti? Měl by být schopen řešit problémy, nést za svá rozhodnutí zodpovědnost, myslet a hodnotit aj., tak aby mohl být plnohodnotným účastníkem na finančním trhu. Znamená to, že je schopen rozeznat problém a také ho adekvátním způsobem vyřešit. Umí se orientovat v důležitých situacích, umí nakládat s finančními prostředky, aniž by se ohrozil zadlužením. Umí sestavit rodinný rozpočet a pravidelně ho vyhodnocuje. Zná použití debetní a kreditní platební karty, umí vybrat nejvýhodnější finanční produkt. Dokáže rozpoznat rizika a rozezná klamavé nabídky. Umí nést důsledky z neznalosti a odpovědnost za případná rizika. Zná finanční terminologii a umí vyhledat potřebné informace o finančních produktech. Využívá informační a komunikační prostředky a technologie pro kvalitní a účinnou komunikaci – využívá elektronické bankovníctví (podrobně viz kapitola 1.5 Finanční gramotnost).

Kompetence se v průběhu života mění, jsou závislé na sociálních aspektech a souvisí i se změnou sociálních rolí. Kompetence pak zahrnuje komplexní schopnost vnímat okolní svět ve všech jeho složitostech, rozumět mu, je zde kvalitou bytí (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 33). Důležité je umět aktivizovat vědomosti, zvládnout požadavky denního života a nové situace, navazovat nové kontakty.

Vzhledem k tomu, že senioři většinou žijí osamoceně, s některými se rodinní příslušníci setkávají denně a někdo nemá vůbec žádný kontakt s rodinou, je pro ně kontakt či komunikace důležitým faktorem, aby nedošlo k jejich izolovanosti. Velmi rádi si povídají, potřebují někomu svěřit své problémy. Staří lidé často trpí pocitem osamělosti. Na druhou stranu ale potřebují též své soukromí. Důležité jsou pro ně vztahy s rodinou či známými, především se svými vrstevníky. Neradi se přizpůsobují novým věcem, situacím a raději upřednostňují stereotypy. Potřebují mít pocit jistoty a bezpečí. Cítí se více ohroženi a proto je uvedená potřeba pro ně v etapě stáří intenzivnější (Vágnerová, 2007, s. 345).

Velmi podstatná pro kvalitu života je samostatnost jedince v jeho sociálním prostředí, jeho schopnost i možnost žít život podle svých představ, sám o něm rozhodovat (Sýkorová, 2007, s. 74-75). Starý člověk se ocitá v různých sociálních situacích, jeho rozhodování může být oslabeno životní událostí, ve které se nachází, mění se jeho sociální role, přicházejí závažná onemocnění. V důsledku toho bývá okolím vnímán jako závislý, nesamostatný (Sýkorová, 2007, s. 27).

Průběh stárnutí a vlastní etapa stáří jsou mimo jiné ovlivněny i sociálními aspekty. Mezi nejvýznamnější nepříznivé sociální aspekty patří odchod do důchodu, změna ekonomické situace, omezení sociální integrace ve společenských, kulturních a jiných aktivitách, generační osamělost, sociální izolace, strach z osamělosti a nesoběstačnosti, fyzická závislost, stěhování, změna životního stylu, vliv ageismu. Naproti tomu můžeme vymezit i pozitivní aspekty, kterými jsou funkční rodina a dobré vztahy, plánovaná ekonomická příprava, plánované vyplnění volného času a možnost uspokojení potřeb (Malíková, 2011, s. 22). To vše souvisí se změnami sociálních kompetencí a finanční gramotností.

1.2.4 Hodnoty a potřeby seniora

V závislosti na stylu života, hledání jeho smyslu se mění životní hodnoty a potřeby jedinců. Jejich obsah bude odlišný pro mladého člověka, osobu v produktivním věku a pochopitelně pro seniora. Kapitola bude dále zaměřena na hodnotový systém a potřeby seniorů jako základní motivy související také s ochotou učit se a tím s finanční gramotností.

Ve stáří se mění hodnotová orientace a priority potřeb. Zaměření seniora má souvislost s hierarchií hodnot. S hodnotami dále těsně souvisí lidské potřeby. Mezi klíčové hodnoty patří především zdraví a lidské vztahy (Ort, 2004, s. 65).

Můžeme říci, že „svět člověka je především světem hodnot a hodnotová orientace člověka, která vyjadřuje jeho významné životní cíle, může u mnoha jedinců přesahovat prioritu biologických hodnot a její osou mohou být hodnoty kulturní či duchovní“ (Nakonečný, 1997, s. 232). V této souvislosti sehrává důležitou roli v životě seniora jeho víra. Spirituální rozměr je důležitý pro hledání smyslu života. Pomáhá při zvládnání různých životních zátěžových situací (Vágnerová, 2007, s. 427- 428). S ohledem na smysluplnost života lze rozdělit hodnoty na zážitkové, tvořivé a postojové. Aktivní životní styl, plánování tělesných a duševních činností tvoří individuální kvalitu života. Důležitost zaujímá soběstačnost, pohyblivost, seberealizace, duševní harmonie a mnoho dalších znaků (Hubinková, 2008, s. 83-85). Právě na základě postojů a svých hodnocení si jedinec utváří svůj individuální hierarchický systém hodnot, kterým si stanovuje své materiální, sociální a duchovní potřeby v závislosti od těch, které jsou pro něho nezbytné, až k těm, které může postrádat. Vzniklý systém hodnot se může v závislosti na různých zkušenostech jedince měnit. Je nezbytné rozlišovat, co jsou individuální a co společenské hodnoty (Nakonečný, 1997, s. 123).

Jak uvádí Nakonečný, (1997, s. 130) Maslow vnímá potřebu jako předpoklad k zachování fyzického a duševního zdraví. Hierarchický systém potřeb je uspořádán od nejnižších až k nejvyšším. Mezi základní potřeby patří fyziologické potřeby, které jsou nezbytné pro zachování života, jako dýchání, výživa, vylučování atd. Na dalším stupni stojí potřeby bezpečí, které jsou ve stáří intenzivnější. K ohrožování této potřeby dochází také v důsledku nízké finanční gramotnosti, kdy se senioři nechají

oklamat podomními obchodníky aj. Potřebu bezpečí lze ještě rozdělit na ekonomické zabezpečení, fyzické bezpečí a psychické bezpečí. Dále následují sociální potřeby. Jak uvádí Pichaud a Thureauová (1998, s. 39) patří sem potřeba **informovanosti**, potřeba náležet k nějaké skupině, potřeba lásky a potřeba vyjadřovat se a být vyslechnut. Z hlediska finanční gramotnosti je důležitá pro seniora informovanost, aby se mohl bez problémů pohybovat na finančním trhu. Především nové produkty a také technologie vzbuzují obavy, zvědavost a nutnost hledání informací. Potřeba informovanosti jasně potvrzuje provázanost nejen se sociálními kompetencemi, ale souvisí s řízením celého života, je spojena s finanční gramotností.

Jednou z potřeb je i potřeba autonomie. Být schopen postarat se sám o sebe, nebýt závislý na druhých lidech, mít pocit svobody, to vše pro seniora znamená finanční autonomie (Sýkorová, 2007, s. 137). Za podstatnou součást zdrojů jedince jsou považovány peněžní prostředky. Na nich závisí možnost kontroly svého života. A jak dále autorka uvádí, jsou senioři „podezírání z nadměrné a celoživotní podpory dětí“ (Sýkorová, 2007, s. 119). V životě seniora má nezanedbatelný význam finanční nezávislost na ostatních a především samostatnost (Sýkorová, 2007, s. 126).

Na nejvyšší stupeň je potom postavena potřeba seberealizace, tedy potřeba realizovat své schopnosti, potřeba osobního růstu, potřeba objevovat, tvořit. Je úzce svázána se spiritualitou a hledáním smyslu života (Malíková, 2011, s. 170).

Z uvedeného vyplývá, že u jedince v závislosti na hodnocení jeho života a postupným vývojem osobnosti dochází ke změně hodnotové orientace a hierarchie potřeb. Ve stáří mohou mít proto pro člověka prioritu jiné hodnoty. V mnoha případech se osobnostní rysy mění, starý člověk zaujímá nové postoje a uznává jiné hodnoty, a to především takové, které jsou spojeny s jeho zdravotním stavem, se sociálními vazbami nebo se vážou ke smysluplnému prožití jeho života (Hubinková, 2008, s. 90). Senioři raději dávají přednost tomu, že si s nimi někdo povídá před obezřetností nad tím, že je chce někdo oklamat. Mění se tak schopnost kritického zvažování.

1.2.5 Sociální limity seniorského věku

V každé životní etapě se jedinec potýká s určitými negativními rysy. V této kapitole bude hovořeno o hrozbách, které představuje seniorský věk.

Na staré lidi bylo dříve nahlíženo s úctou, starý člověk požíval autority, ceněny byly jeho zkušenosti, životní moudrost. Současná společnost, především mladší generace, „nepocituje se starými lidmi sounáležitost, chápe je jako příslušníky jiné, podřadnější kategorie, s níž nemá nic společného“ (Vágnerová, 2007, s. 309). Právě dosažením důchodového věku bývá starý člověk charakterizován příslušností k určité věkové skupině. Je mu „přiznán“ status důchodce, je považován za neaktivního, neproduktivního, předpokládají se zdravotní potíže, zdravotní omezení, postupná ztráta soběstačnosti. Na staré lidi se pohlíží jako na homogenní skupinu, ve které nejsou žádné individuální rozdíly, na skupinu, která je pro společnost zátěží. „Jde o pohled postrádající snahu najít pozitivní hodnoty stáří a zaznamenat významnou roli velkého počtu seniorů, kteří prospívají společnosti svou prací, nebo naplňují svůj čas jiným smysluplným alternativním programem“ (Janečková In Matoušek, 2005, s.163).

Proto velmi důležitým předpokladem pro zapojení seniorů do života společnosti je seznamovat širokou veřejnost s jejich schopnostmi, možnostmi, potřebami. Významnou roli zde plní především sdělovací prostředky. Formováním pozitivního vnímání stárnoucích a starých lidí pomáhají předcházet negativní stereotypům o seniorech, které mohou vést k ageismu (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 55). Staří lidé jsou často z důvodu svého věku diskriminováni v mnoha oblastech života. Podle Vidovičové (2005) je ageismus neboli diskriminace na základě věku „ideologií založenou na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází životního cyklu“ a stává se současným fenoménem.

Pojem ageismus použil v roce 1968 americký psychiatr Robert Butler v souvislosti se segregací bytovou politikou. Do povědomí veřejnosti se dostává ke konci 90. let 20. století. Pravděpodobně nejrozšířenější definice hovoří o diskriminaci lidí kvůli jejich stáří. Někdy bývá pojem ageismus opisován synonymem „věková diskriminace“ nebo „diskriminace na základě věku“. Problém je ale širší. Problematika ageismu se zakládá na přesvědčení, že život není v jeho jednotlivých

fázích stejně kvalitní. Tento pohled se projevuje „systematickou symbolickou i reálnou stereotypizací a diskriminací osob a skupin na základě jejich chronologického věku anebo jejich příslušnosti k určité generaci“ (Vidovičová, 2005). U seniorů je problém věkové diskriminace nejčastější a má také významnější sociálně-psychologické i ekonomické důsledky.

Ageismus kromě jiného znamená omezení sociálních rolí, znehodnocení statusu seniorů, životní šance jsou v mnoha ohledech sniženy, očekávání druhých vůči seniorům je strukturováno, jsou jim odepřeny rovné příležitosti. V každodenním životě se ageismus projevuje různými způsoby, např. diskriminačními praktikami na trhu práce, ve zdravotnictví a dalších službách, projevy pohrdání, odporu, vyhýbání se kontaktům se staršími lidmi. Zasahuje také do intimní sféry rodinných interakcí. Ageistické postoje se vytvářejí v průběhu socializace. Na utváření postojů ke stáří má významný vliv jazyk v každodenní osobní komunikaci, média, beletrie, věda či náboženství (Sýkorová, 2007, s. 50-51).

Uvedené problematice by měla být věnována náležitá pozornost. Vždyť všem lidem je zaručena rovnost v právech a důstojnost bez ohledu na věk. Vyloučení seniora ze společnosti má negativní dopad na jeho zdravotní stav i na jeho ekonomickou stránku. Proto v boji proti diskriminaci Vláda stanovila v Národním programu přípravy na stárnutí některá opatření (MPSV, 2008).

Znevýhodnění starších lidí zvyšuje i vývoj v oblasti moderní technologie (Hamilton, 1999, s. 244). Obsluha pro ně není vždy jednoduchá a stává se, že se staří lidé obávají moderních produktů a raději je nevyužívají. Možností, jak zmírnit jejich obavy, je průběžné vzdělávání například v oblasti výpočetní techniky, aj. Je žádoucí, aby se člověk začal seznamovat včas s technologickými výdobytky moderní doby a používat je (Gruss, 2009, s. 140). Starší populace je však nucena přizpůsobit se požadavkům moderní techniky. Gruss (2009, s. 148) k tomu dodává, že na starší osoby by se mělo pohlížet jako na „experty na svůj vlastní život“, na osoby, které disponují obsáhlými znalostmi svých osobních zálib, zvyklostí a zvláštností.

V závislosti na různých aspektech stáří jsou především starší lidé skupinou, která je více ohrožena majetkovou i násilnou trestnou činností a snáze se tak mohou stát

obětmi nejružnějších podvodných jednání či být vystaveni například finančnímu zneužívání (MPSV, 2008).

Shrňme-li uvedené údaje, jsou senioři na základě uvedených předsudků a stereotypů znevýhodňováni ve všech oblastech každodenního života. Zejména pak rozvoj nových technologií a moderních produktů omezuje jejich gramotnost, a to především gramotnost počítačovou a finanční. Nízká úroveň znalostí pak znevýhodňuje seniora, což může vést k jeho zneužívání na finančním trhu. Proto je nezbytné umožnit seniorům rovný přístup k novým informačním a komunikačním technologiím a k jejich využívání. Jedním ze způsobů, jak zabránit zneužívání neznalosti seniorů, zamezit prohloubení vyloučení a posílit uvedenou oblast, je informovanost. Nevíce informací člověk získává v procesu učení, proto následující kapitola bude zaměřena na vzdělávání.

1.2.6 Edukace seniorů

Vzdělávání sehrává významnou roli při zvládnutí změn, ať již sociálních nebo společenských, pomáhá při zvládnutí komunikačních či informačních technologií. Vzdělávání můžeme chápat jako možnost poznávat nové hodnoty či nové perspektivy. Stimuluje aktivitu, má dobrý vliv na zdraví jedince, zabraňuje sociálnímu vyloučení starých lidí (MPSV, 2008).

Obor, který se zabývá vzděláváním a výchovou seniorů, se nazývá gerontagogika. Vychází z poznatků gerontologie, psychologie, ale i z dalších vědních disciplín, které jsou pro edukaci v seniorském věku významné. Znamená to, že každá věková kategorie má své odlišnosti v procesu učení. Projevují v zapamatování, ukládání a zpracování informací a proto je třeba při jeho realizaci brát v potaz jednotlivé aspekty. Vzdělávací aktivity musí být přizpůsobeny dané věkové skupině. Ve stáří musí být **více času** věnováno na **procvičení** a **upevnění** nových znalostí. Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, poruchy spánku způsobují únavu a potřebu spánku během dne. Únavou dochází k oslabení paměti a pozornosti. Výuku je třeba rozčlenit na kratší časové úseky a poskytnout dostatečný prostor pro oddych. Činnost je pak nejjedlelnější a efektivní v časovém rozmezí mezi 9.30–11.30 a 15.30–17.00 h. (Klvetová, Dlabolová, 2008, s. 54).

Mezi faktory, které ovlivňují proces učení patří rozsah a obtížnost učiva, kompetence vzdělavatelů a organizátorů a realizační prostředí, jeho materiální vybavení, dostupnost aj. Negativní vliv na účast ve vzdělávání může mít doba konání, která je pro seniora nevyhovující, často je to také otázka financí, které musí jedinec na aktivitu vynaložit a problémy mohou nastat i s dopravou. Často je omezen přístup k získávání informací o vzdělávacích akcích. V procesu edukace mohou pak tvořit bariéru obavy ze snížené funkce senzorických a kognitivních schopností, pokles vitality a energie či nerozhodnost. Senioři nevěří ve své schopnosti, mají nízké sebevědomí. Významnou roli sehraává i tréma a obavy z nových situací (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 69). Při vzdělávání seniorů bychom proto měli dodržovat některé zásady. Je nutno respektovat, že každý potřebuje pro osvojení informací jiné tempo a svůj způsob pro pochopení nového. Informace musí být přehledné a názorné. Zároveň jich nesmí být příliš mnoho najednou, neboť je senior nezávládne všechny přijmout a je třeba je **rozdělit do více etap**. Je nutné brát ohled na jejich možnosti a schopnosti. Informace by měly být formulovány pomalu a srozumitelně a zároveň je zapotřebí kontrolovat, zda senior danému obsahu porozuměl. Jednotlivé kroky je nutné **vysvětlit, zopakovat** a především **prakticky vyzkoušet**. Není ani vhodné zadávat více úkolů naráz či nutit seniora učit se nazpaměť, ale postupným opakováním lze informace uložit do dlouhodobé paměti. Ocenění a úspěch jsou pak motivací k dalším výkonům (Klevertová, Dlabolová, 2008, s. 54-55).

Různé studie dokládají, že i ve vysokém věku se lze učit. Schopnosti jsou však velmi individuální a možnosti dalšího vzdělávání využívají spíše lidé s vyšším stupněm vzdělání (Gruss, 2009, s. 7-8). Vzdělávání přispívá k mobilizaci intelektových a kognitivních funkcí, pomáhá upevňovat fyzické a duševní zdraví a především posiluje sebedůvěru (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 9). Rozvoj schopností, obohacení znalostí a rozvoj osobnosti k seberealizaci jsou pokládány za cíl vzdělávání seniorů. Edukace napomáhá v dobré orientaci v současně měnícím se světě a usnadňuje adaptaci. Význam má pro samotné obohacení života a je důležitá k udržování tělesné i duševní aktivity (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 63-64). Protože náš všední život je spojen s rozvojem moderních produktů, je zapotřebí naučit i starší generaci zvládat nové technologie, naučit je ovládat počítač a další komunikační prostředky. Především je třeba motivovat seniory k používání nových

technologií, zdůrazňovat jim jejich význam, pomáhat jim překonávat obavy z jejich používání a naučit je s nimi zacházet a následně jim pomoci udržovat a posilovat získané dovednosti (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 90). Výzkumy je dokázáno, že z toho, co slyšíme si zapamatujeme pouze 10 % a co pouze vidíme, tak 15 %. Pokud ale máme možnost něco současně vidět a slyšet, zapamatujeme si 20 % informací. Jestliže ale můžeme informace prodiskutovat, pak procento zapamatovaného vzrůstá až na 40 %. Vlastní realizaci si pak zapamatujeme 80 % všeho. Nejvíce si ovšem pamatujeme z toho, co učíme druhé (Klevertová, Dlabolová, 2008, s. 36).

Shrneme-li řečené, pak proces vzdělávání seniorů má svá specifika, která jsou pro vytváření vzdělávacích programů důležitá. Ovlivňuje naše znalosti a jejich osvojování a upevňováním se zároveň posiluje i sebevědomí. Edukace napomáhá k zapojení do současné moderní společnosti, čímž zvyšuje kvalitu vlastního života. Edukace ve stáří by měla svým zaměřením napomáhat k udržení gramotnostních dovedností a pomoci zlepšit orientaci v nové životní situaci (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 52). Následující kapitola proto bude věnována gramotnosti a její specifikaci.

1.3 Gramotnost

V návaznosti na zvolené téma je nezbytné vymezit pojem gramotnost, specifikovat gramotnostní dovednosti a přiblížit vybrané druhy gramotnosti. Finanční vzdělanost předpokládá realizovat některé činnosti prostřednictvím počítače. V následující části proto bude charakterizována také počítačová a zejména pak finanční gramotnost.

Pojem „gramotnost“ je v obecném povědomí spojován se čtením a psaním. Kdo umí číst, psát, je gramotný. Odborníci přidávají ještě počítání. Gramotnost je velmi obtížné definovat. Na 10. zasedání Valného shromáždění v roce 1958 přijalo UNESCO dosud nejznámější a nejrozšířenější definici, která říká, že „gramotný člověk je takový, který umí s porozuměním přečíst a napsat krátký jednoduchý výrok ze svého každodenního života“ (Rabušicová, 2002, s. 16). Toto je obecné vymezení, ale v dnešní době se užívá spíše pojem funkční gramotnost, který má větší význam. Gramotnost lze zařadit mezi základní lidská práva. A jak dále Rabušicová (2002, s. 11) uvádí, nemá část populace odpovídající gramotnostní dovednosti a z toho vyplývá menší schopnost obstat v současné moderní společnosti.

Každý z nás má umožněný přístup minimálně k základnímu vzdělání, i přesto existují lidé, jejichž funkční gramotnost je nedostatečná. „Zároveň musíme připustit, že některé rysy funkční ngramotnosti mohou v různé míře vykazovat i zdravotně postižení lidé a senioři.“ (2004, s. 82). Pojem funkční gramotnost vymezuje Novosad (2004, s. 81) jako vybavenost člověka realizovat se v různých aktivitách požadovaných současnou civilizací, tedy nejen číst a psát, ale např. schopnost vyplnit formulář, napsat žádost apod. Jiné vymezení funkční gramotnosti převzal autor od Hartla a dle tohoto můžeme pojem vnímat nejen jako schopnost číst, psát, počítat a také mluvit, ale i ovládat základní sociální dovednosti (Novosad, 2004, s. 81).

K obecně chápanému pojmu gramotnosti, kam řadíme vedle dovednosti číst, psát a počítat také dovednosti sociální, lze zařadit i gramotnost počítačovou. V současné době, kdy moderní společnost využívá především elektronickou komunikaci, je schopnost jejího využívání i získávání informací nezbytná k řešení běžných životních situací. „Počítačová gramotnost je soubor znalostí, schopností a dovedností zaměřených na ovládání a využívání počítače v životě. Počítačově gramotný člověk umí ovládat osobní počítač s běžným programovým vybavením včetně jeho periférií a využívat počítačové sítě“ (Počítačová gramotnost, 2010).

Především dnešní komunikace probíhá v rámci virtuálního světa. V poslední době se stává významným a zásadním prostředkem komunikace Internet, který je zdrojem nejrozličnějších informací, včetně údajů o řešení konkrétních životních situací. Internet přináší pro seniory řadu netušených možností. Základy práce s počítačem a výpočetní technikou jsou nutným předpokladem pro jejich úspěšné využívání. Nákupy, finanční transakce, ale i komunikaci s přáteli či rodinou, to vše můžeme řídit prostřednictvím počítače a internetové sítě.

V praxi je možné vidět, že současná populace starších lidí má z důvodu neznalosti v této oblasti spíše odmítavý postoj. Aby nedocházelo k jejich vyloučení, jsou proto pro ně organizovány kurzy počítačové gramotnosti. Jejich cílem je naučit seniory v první řadě základy ovládání počítačů a jejich možnosti využití. Prohloubením svých znalostí a dovedností v oblasti informačních technologií mohou posílit své sebevědomí a odstranit tak bariéry k přístupu k informacím. To vše může přispět k plnohodnotnějšímu životu, ke zvýšení jeho kvality v moderní společnosti.

Vysoké nároky dnešní doby na výkon jedince, na jeho schopnosti, flexibilitu, komunikační schopnosti i sociální orientaci přispívají k jeho funkční negramotnosti. To může zcela samozřejmě způsobovat nestandardní chování člověka, nezvládnutí různých situací či aktivit, může podpořit pocity vyloučení. Senior některým věcem zkrátka nerozumí, to může vést ve fázi adaptace na stáří k rezignaci a odmítání, až k projevům agresivity (Novosad, 2004, s. 82).

Specifikace gramotnosti je různá. Lze se setkat s pojmy jako funkční gramotnost, elitní gramotnost, kulturní gramotnost, školní gramotnost a v neposlední řadě i s počítačovou gramotností, informační gramotností a finanční gramotností. Zkrátka každá oblast našeho života vyžaduje určitý stupeň gramotnosti. Gramotností tedy můžeme označovat vše, „co předpokládá většinou schopnost vykonávat určitou činnost“, např. právní gramotnost, sociální gramotnost aj. (Rabušicová, 2002, s. 23).

Schopnost využívat psané informace pro úspěšné fungování ve společnosti je obecně vymezena jako funkční gramotnost. V současné době se pro lepší fungování jedince ve společnosti jeví jako nutnost zvyšování gramotnosti. Právě celoživotní vzdělávání je jednou z forem, jak uvedenou oblast posílit (Rabušicová, 2002, s. 150).

Gramotnostní dovednosti se v průběhu života mohou měnit a také se mění. Dovednosti můžeme rozšiřovat či zlepšovat, ale i omezovat a ztrácet. Rozhodující je, zda a jak již získané dovednosti používáme (Rabušicová, 2002, s. 42).

1.4 Finanční gramotnost

Ve své podstatě denně slýcháme nějaké termíny z oblasti financí. Co ale taková terminologie skrývá, není mnohým z nás jasné, neboť se může zdát nesrozumitelná. Obecně je finanční gramotnost u běžné populace na nízké úrovni (ČNB, 2010). Abychom se díky neznalosti ve světě financí nedostali do potíží, je zapotřebí získat znalosti a vědomosti v uvedeném oboru a posílit tak svoji gramotnost. Následující kapitoly budou zaměřeny na podrobnější informace o finanční gramotnosti a na vhodné formy pro její posílení.

Finanční gramotnost je součástí ekonomické gramotnosti, která ve své podstatě zahrnuje schopnost obstarat si finanční prostředky a rozhodovat o jejich výdajích, nést zodpovědnost za svá rozhodnutí při správě osobního rozpočtu, umět se

orientovat na pracovním trhu apod. Obsahuje znalosti, dovednosti a hodnotové postoje, které jsou nezbytné pro uplatnění v současné společnosti (MF ČR, 2010).

1.4.1 Vymezení základních pojmů

Pro správné pochopení finanční gramotnosti je potřeba orientovat se v základní terminologii, proto tato kapitola bude zaměřena na vysvětlení některých pojmů.

Finanční gramotnost

Různé dostupné zdroje definují finanční gramotnost jako „soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana, které jsou nezbytné k tomu, aby měl možnost finančně zabezpečit sebe a svou rodinu v současné společnosti a také aby aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se dobře orientuje v problematice peněz a cen, je schopen vést osobní/rodinný rozpočet, včetně finančních aktiv a finančních závazků a je toho schopen i s ohledem na měnící se životní situace“ (NÚOV, 2008).

V rámci definice finanční gramotnosti jsou vymezeny standardy finanční gramotnosti, které charakterizují znalosti a dovednosti, jenž by měl mít finančně gramotný občan. Stanovují také cílový stav finančního vzdělávání pro různé stupně vzdělávání. Standardy jsou v rámci školního vzdělávání následně zahrnuty do rozvojových vzdělávacích plánů a slouží pro tvorbu konkrétních vzdělávacích programů a aktivit žáků a dospělé populace. S ohledem na konkrétní cílovou skupinu mohou být specifikovány další standardy (NÚOV, 2008).

Finanční gramotnost můžeme členit na gramotnost peněžní, cenovou a rozpočtovou. Do peněžní gramotnosti spadají dovednosti potřebné pro správu hotovostních a bezhotovostních financí a transakcí s nimi a také ke spravování např. běžného účtu. Cenovou gramotností se zase rozumí kompetence, které jsou důležité pro porozumění cenovým mechanismům a inflaci. Rozpočtovou gramotnost charakterizují kompetence nezbytné pro osobní či rodinný rozpočet, tj. schopnost vést rozpočet, stanovovat si různé finanční cíle, rozhodovat se jak a kam investovat. Zahrnuje ale i schopnost zvládat různé životní situace z finančního hlediska. Obsahuje také dvě specializované složky: správu finančních aktiv (vklady, investice a pojištění) a správu finančních závazků (úvěry nebo leasingu). V obou případech je

předpokladem orientace jedince na trhu finančních produktů a služeb, schopnost produkty či služby porovnávat a vybrat si z nich ty nejvhodnější s ohledem na konkrétní životní situaci (NÚOV, 2008).

Finanční gramotnost má úzkou souvislost s gramotností numerickou. Ta se týká především finančních numerických úkonů, dále gramotnost informační, kam řadíme schopnost vyhledat, použít a vyhodnotit informace, a v neposlední řadě i gramotnost právní. V této oblasti finanční gramotnosti je zapotřebí umět se orientovat v právním systému, mít přehled o právech a povinnostech a také možnostech, kam se obrátit o pomoc. Rozvojem všech těchto kompetencí dochází k vytváření a posilování politického, právního a ekonomického myšlení občanů (NÚOV, 2008).

Peníze

S penězi se setkáváme v průběhu celého života. Náš vztah k nim je k odvislý od výchovy v rodině a také se utváří vlivem sociálního okolí (Hubinková, 2008, s. 153). „Peníze jsou zvláštní prostředek směny, který je všeobecně přijímán při placení za zboží a služby nebo při úhradě dluhu“ (Klínský, 2008, s. 29).

Finanční trh

„Finanční trh, je trh, na kterém se střetává nabídka peněz, cenných papírů a dalších forem kapitálu s poptávkou po nich“ (Klínský, 2008, s. 44).

Instituce působící na finančním trhu

Na finančním trhu působí řada subjektů. Jedná se o banky, stavební spořitelny, penzijní fondy, investiční společnosti, instituce sloužící k obchodování s cennými papíry, pojišťovny, leasingové společnosti a splátkové společnosti.

Finanční plánování

Umět si stanovit své finanční cíle, nakládat s penězi, řešit svůj finanční deficit, zajistit se před riziky je úkolem finančního plánování. Každý by si měl umět vytvořit svůj finanční plán.

Finanční produkty

Finančně gramotný člověk by měl mít základní znalosti z oblasti finančních produktů včetně jejich charakteristik. Jedná se o bankovní vklady (vklady na běžných účtech, úsporné vklady, termínované vklady), stavební spoření, penzijní připojištění, cenné papíry, úvěry, leasing, splátkový prodej a pojištění, akcie, podílové listy, elektronické bankovníctví, platební karty aj. Orientovat by se měl i v oblasti hotovostního a bezhotovostního platebního styku, zadávání trvalých a jednorázových příkazů. Měl by znát jaký význam má inflace, úroková sazba apod.

Hospodaření jedinců či domácností může být ovlivněno neustále se rozšiřující nabídkou finančních produktů a služeb. Aby člověk uspěl na finančním trhu, je proto nutné ve všech oblastech zvyšovat finanční gramotnost.

1.4.2 Způsoby posilování finanční gramotnosti

Posilovat finanční gramotnost lze mnoha způsoby. Konkrétně se jedná o formu finančního a celoživotního vzdělávání, osvětu, dluhové poradenství či mediální výchovu. Jedním z prvků vedoucím ke zvýšení gramotnosti je například celostátní soutěž „Finanční gramotnost“, která je určena žákům základních a středních škol. V následující části budou popsány jednotlivé způsoby posilování finanční gramotnosti, neboť „informovaný, vzdělaný občan jako spotřebitel s vyváženým postavením ve smluvním vztahu je plnohodnotným účastníkem na finančním trhu a je schopen přijímat odpovědná rozhodnutí“ (MF ČR, 2010).

1.4.2.1 Finanční vzdělávání

Na základě Usnesení Vlády České republiky č. 1594 ze dne 7. prosince 2005 byl vytvořen materiál na posílení finanční gramotnosti na základních a středních školách tzv. „Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách“, jehož cílem je vytvoření nástrojů pro posílení finanční gramotnosti. Také v Bílé knize o politice finančních služeb 2005 – 2010 je uvedena problematika finančního vzdělávání. V květnu roku 2010 Vláda schválila Národní strategii finančního vzdělávání a jejím cílem je zvýšit úroveň finanční gramotnosti v ČR. Je také kladen větší důraz i na kvalitu vzdělávání. Zároveň se předpokládá pravidelné hodnocení finanční gramotnosti.

Snahou finančního vzdělávání je podpořit aktivní roli občana jako spotřebitele, aby nesl osobní odpovědnost za své finanční zajištění. Mezi principy finančního vzdělávání patří princip obecnosti, který spočívá ve znalosti finančních produktů a služeb, přičemž se nesmí propagovat konkrétní produkty služby. Princip odbornosti je charakterizován odbornou úrovní materiálů, ale i vzdělavatelů. A princip zacílení zase určuje přesné vymezení cílové skupiny včetně adekvátních informačních zdrojů s ohledem na vhodnou a cíleně zaměřenou komunikaci (MF ČR, 2010).

Rozvoj finanční gramotnosti podporuje i Česká národní banka, která se do finančního vzdělávání zapojuje svými projekty. Bezplatně poskytla školám učebnice autorů Michala a Evy Skořepových "Finanční a ekonomická gramotnost". Také se podílí na pořádání seminářů pro učitele základních a středních škol. Nutno podotknout, že v poslední době se vzdělávací agentury prostřednictvím různých kurzů a seminářů zaměřují právě na zvyšování úrovně finanční gramotnosti.

Sdružení SPES se specializuje na pomoc lidem v obtížné majetkové situaci. Činnost sdružení je zaměřena jednak na poradenství pro lidi, kteří nemohou z důvodu sociální situace splácet své dluhy a druhou oblastí je finanční vzdělávání, které je zaměřeno především na sociální pracovníky státních nebo neziskových organizací, také na studenty posledních ročníků středních škol (Bajer, 2009, s. 7).

Na získání základních znalostí v oblasti finanční gramotnosti se zaměřily i úřady práce v Libereckém kraji. V rámci projektu mohli lidé v místě svého bydliště získat řadu informací o exekucích, dále jak sestavovat rodinný rozpočet a jiné důležité údaje (Vzděláním proti krizi, 2010).

1.4.2.2 Celoživotní vzdělávání

V rámci celoživotního vzdělávání získáváme a rozvíjíme své vědomosti, intelektové schopnosti a praktické dovednosti. Formy vzdělávání jsou různorodé, od zájmové činnosti až po vysokoškolské studium. Podle definice celoživotního učení evropské komise, zahrnuje učení „vědomosti a schopnosti z profesní, osobní, sociální a občanské oblasti“ (Gruss, 2009, s. 154). Je nutné zdůraznit, že schopnost učit se přetrvává až do velmi vysokého věku.

Jednou z forem celoživotního vzdělávání seniorů jsou univerzity třetího věku (viz au3v.vutbr.cz). V rámci dalšího vzdělávání organizují nejrůzněji zaměřené kurzy. V současné době mají senioři novou alternativu vzdělávání na univerzitě. Konkrétně se jedná o virtuální kurzy, které mají podobu distančního vzdělávání a e-learningu a jsou didakticky uzpůsobeny cílové skupině. Pro uvedený způsob vzdělávání je bezpodmínečně nutná počítačová gramotnost.

1.4.2.3 Dluhové poradenství

Téma dluhového poradenství se dostává do našeho povědomí v souvislosti s finanční krizí. V různých médiích je problematika zadluženosti diskutována zejména z makroekonomického pohledu. Ve většině článků, analýz, rozhovorů je sociální aspekt zadluženosti zmiňován pomocí statistik, nebo příběhů lidí. V některých tištěných nebo internetových médiích se objevily návody jak hospodařit, jak se nezadlužovat, nedostat se do dluhové pasti (viz Noveský, 2009, s. 100, 343). Televize vysílala pořad „Krotitelé dluhů“, ve kterém konkrétním lidem a v konkrétní situaci pomáhali spravovat osobní finance i snižovat dluhy (Kalvoda, 2009, s.1).

Dluhové poradenství začaly u nás poskytovat občanské poradny. Dluhová poradci pomáhají svým klientům s analýzou jejich dluhů. Mohou pomoci se sestavením osobního nebo rodinného rozpočtu. Nedílnou součástí dluhového poradenství je napomáhání při komunikaci dlužníků s věřiteli. Důležité je klienty motivovat k řešení situace. Dluhová poradci mají znalosti z problematiky insolventního zákona, ze zákona o exekutorech i majetkoprávní problematiky. Občanské poradny poskytují odborné sociální poradenství. V dluhové problematice se odborné poradenství prolíná s poradenstvím zaměřeným na práva a povinnosti občanů a sociálním poradenstvím. Počet klientů, kteří přicházejí do poraden s problematikou zadlužení, stoupá. Klienti mají mnohdy více dluhů, nepamatují si přesné detaily. Nemohou své dluhy včas a v potřebné výši splácet, jejich komunikace s věřiteli je problematická. Poradci řeší i další problémy, např. mezilidské vztahy, bydlení či sociální dávky (Bajer, 2009, s. 5-6).

1.4.2.4 Osvěta

Osvěta je tradiční způsob vzdělávání dospělých a starých lidí, které slouží k lepší orientaci v aktuálním dění (Beneš, 2008, s. 23). Jak již bylo uvedeno, žijí senioři

často osamoceni, jsou důvěřiví a proto patří mezi skupinu osob, která je ohrožena zejména majetkovou trestnou činností. Důležitou prevencí je osvěta a informovanost seniorů o možných rizicích s cílem zvýšit jejich odpovědné chování a zamezit újmě na zdraví a na majetku. V rámci prevence kriminality je třeba přijmout opatření na zvýšení bezpečí starších lidí. Posílit uvedenou oblast lze různými nástroji, např. vydáváním různých informačních letáků, besedami a přednáškami s odborníky, atd. Významnou úlohu mají i sdělovací prostředky. Prostřednictvím vzdělávacích pořadů a článků mohou senioři získat potřebné a ucelené informace a také jako prevence může posloužit prezentace konkrétního životního příběhu.

1.4.2.5 Vliv médií a reklamy

Pro počátek 21. století je typické, že lidé tráví až dvě třetiny svého volného času s médii. Po tuto dobu tedy média na člověka působí. Značný rozsah a všestrannost mediálního působení tak umožňují výrazné ovlivňování lidí, jejich mysli a obsahu jejich vědomí. Nové technologie umožňují médiím utvářet postoje a mínění lidí k různým tématům (Sak et al., 2007, s. 82-83).

Telekomunikační technologie nezanedbatelně ovlivňují chování, komunikaci i psychiku člověka. Za pozitivní vliv lze díky racionálnímu používání považovat zkvalitnění, zrychlení a zlevnění komunikace a výměny informací. Lidé upřednostňují moderní, efektivní a také méně nákladné způsoby komunikace. Negativně však může být ovlivněno chování jedinců, protože díky jiným komunikačním možnostem slábne schopnost zdravé a přiměřené komunikace. Jedinec si zvykne na jeden typ komunikačního prostředku, který často volí pod vlivem reklamy (Hubinková, 2008, s. 205).

A právě reklama významně působí na náš úsudek. Reklamní společnosti mají velké množství informací o fungování lidské psychiky a mohou koncipovat reklamu a vytvářet takové podněty, které naše smysly a vědomí přijímají jako důvěryhodné. Stejně jako v jiných oblastech lidského života je dobré i v oblasti reklamy mít dostatek odpovídajících informací a tím i dostatek možností obrany a ochrany (Noveský, 2009, s. 48).

Denně se setkáváme s různými reklamními slogany, které nás přesvědčují o výhodnosti určitého produktu či služby a snaží se nás jako potencionální zákazníky

přitáhnout a zaujmout. Ne vždy mohou být informace relevantní a je zapotřebí uvědomit si rizika reklamy a právě finanční gramotnost umožňuje s těmito informacemi zacházet.

1.4.2.6 Sociální práce ve vztahu k seniorské finanční gramotnosti

Z důvodu finanční negramotnosti se starý člověk ocitá v mnoha rozličných situacích, které pro něho představují zvýšenou zátěž. A právě zde nachází sociální práce své uplatnění. Sociální práce by měla být prováděna kvalitně a zodpovědně. Základem sociální práce se starými lidmi je vytvoření důvěry, pocitu bezpečí a jistoty. V některých situacích bývá sociální pracovník jediným prostředníkem mezi starým člověkem a jeho okolím. S jeho podporou se senior rozhoduje a udržuje si kontrolu nad svým životem (Janečková In Matoušek, 2005, s. 164). Aby sociální pracovníci mohli plně zabezpečit práci s klienty, kteří se dostali do finančních problémů, či jsou ohroženi v oblasti finanční gramotnosti, musí nejprve sami získat znalosti a vědomosti z uvedené oblasti. Proto také jedním z úkolů v rámci Evropského roku 2010 bylo vytvořit a rozšířit síť finančního poradenství pro posílení finanční gramotnosti a ochrany spotřebitelů a zvýšit počet sociálních pracovníků pracujících s osobami ohroženými zadlužeností.

Pracovníci občanských poraden, kteří se zaměřují na dluhové poradenství procházejí kurzy, které jim pomáhají zvládat jak komunikaci v rámci poradenství, tak i právní problematiku, která s dluhy souvisí. K dispozici mají i samostudijní modul dluhového poradenství. Někteří poradci mají i právní vzdělání (Bajer, 2009, s. 5).

Pro sociální pracovníky jak státních, tak i neziskových organizací pořádá různá školení či semináře také občanské sdružení SPES, o kterém již byla zmínka v části finančního vzdělávání. Další organizací zaměřenou na ekonomickou gramotnost pro sociální pracovníky v Liberci je AABYSS s. r. o. (viz www.aabyss.cz). Vzdělávací program je zaměřen na posílení kompetencí sociálních pracovníků v oblasti ekonomické gramotnosti a poradenské kompetence v oblasti uschopňování klientů v ekonomické gramotnosti, zejména s ohledem na její finanční a právní aspekty.

V další části bakalářské práce budou teoretické aspekty ověřovány pomocí empirického průzkumu na vybrané skupině seniorů.

2 PRAKTICKÁ ČÁST

Téma bakalářské práce je zaměřeno na oblast finanční gramotnosti u vybrané skupiny seniorů. V předcházející neboli teoretické části byla na základě odborné literatury popsána problematika stárnutí, stáří a analyzovány vybrané aspekty stáří, které mohou mít vliv právě na zjišťovanou úroveň finanční gramotnosti. Praktická část se již zabývá vlastním průzkumným šetřením. Je rozdělena do sedmi kapitol, ve kterých je stanoven hlavní cíl průzkumu, dále jsou specifikovány předpoklady. Další část se zabývá metodologií a popisuje zvolenou metodu, charakterizuje zkoumaný vzorek a průběh šetření. Následně jsou získané údaje vyhodnoceny, interpretovány a prezentován výsledek průzkumu. Záměrem průzkumu je získat prostřednictvím dotazníkového šetření informace k ověření platnosti stanovených předpokladů.

2.1 Cíl praktické části

Hlavním cílem provedeného průzkumu je zjistit úroveň finanční gramotnosti u vybrané skupiny seniorů. Předmětem zkoumání a tedy výzkumnou otázkou je, zda mají senioři znalosti z oblasti financí, jak hospodaří se svými finančními prostředky a jaká je úroveň vybraných aspektů jejich finanční gramotnosti. Dílčí otázka se zaměřuje i na možnost viktimizace seniorů ve vztahu k finanční gramotnosti.

Pro ověření dat byla zvolena technika kvantifikovaného dotazníku a získané údaje jsou názorně a přehledně zobrazeny pomocí grafů. Výsledky budou využity k přípravě vzdělávacích programů pro seniory v konkrétním zařízení, díky nimž může být posílena finanční gramotnost u cílové skupiny seniorů.

2.2 Stanovení předpokladů

Na základě poznatků z teorie byly stanoveny předpoklady pro empirický průzkum, na které budou, pomocí dotazníků, empiricky získávána data formou jednotlivě položených otázek. V návaznosti na zjištěné a vyhodnocené údaje budou uvedené předpoklady ověřovány. K dosažení stanoveného cíle byly vymezeny následující předpoklady, které mají podat odpověď na výzkumnou otázku.

Předpoklady vycházejí z otázek průzkumu:

Mají senioři znalosti z oblasti financí? Orientují se v problematice finančních produktů? Jakým způsobem hospodaří senioři se svými finančními prostředky? Jaká je úroveň finanční gramotnosti seniorů? Ovlivňuje finanční gramotnost viktimmnost seniorů?

Předpoklad č. 1

Lze předpokládat, že alespoň 30 % respondentů nemá zřízen žádný bankovní účet.

Předpoklad č. 2

Lze předpokládat, že více než 65 % respondentů na otázku, zda preferuje platby v hotovosti, odpoví ano.

Předpoklad č. 3

Lze předpokládat, že více než 65 % respondentů si stanovuje 1x měsíčně rodinný rozpočet.

Předpoklad č. 4

Lze předpokládat, že alespoň 20 % respondentů využívá elektronické bankovníctví.

Předpoklad č. 5

Lze předpokládat, že více než 50 % respondentů nerozumí vybraným pojmům finančních produktů.

Znamená to, že v mém dotazníku odpověděli respondenti na otázku, že debetní platební karta slouží pouze k čerpání úvěru a dále, že hypotéka je zvláštní druh úvěru.

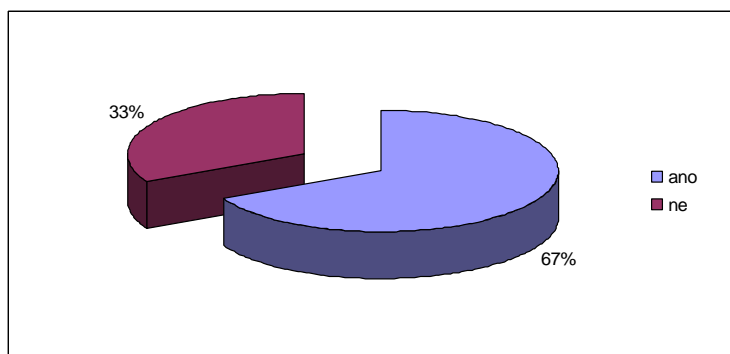
2.3 Použité metody

Pro zpracování praktické části byla z metod empirického výzkumu vybrána metoda dotazování a k ověření předpokladů jako stěžejní zvolena technika dotazníku. Výhoda dotazníků spočívá v ekonomické a časové nenáročnosti a jejich pomocí lze získat mnoho informací od více osob. Má ale i své nevýhody.

Konstrukce dotazníku byla vytvořena s ohledem na cílovou skupinu respondentů. Vzhledem k tomu, že průzkumný vzorek tvořili právě senioři, byl dotazník koncipován tak, aby jeho vyplnění bylo co možná nejjednodušší a nečinilo větší problém. Zároveň byly i otázky formulovány s ohledem na věk cílové skupiny, tak aby byly srozumitelné a jednoduché.

Dotazník byl sestaven z celkového počtu 25 otázek a jeho vyplnění bylo anonymní a dobrovolné. Úvodní část seznamuje respondenty s důvodem vytvoření a předložení dotazníku a dále obsahuje instrukce k jeho vyplnění. Poté jsou formulovány jednotlivé otázky, které mají formu uzavřenou či polootevřenou. Některé nabízí možnost volby více odpovědí podle výběru dotazovaného a pokud si nevybere, může doplnit svoji alternativu. Poslední položená otázka, měla zjistit, zda bylo vyplnění dotazníku respondentům příjemné. Jak vyplývá z níže uvedeného grafu č. 1, nadpoloviční většině respondentů vyplnění dotazníků nevadilo, pouze 33 % se vyjádřilo, že jim bylo zodpovězení otázek nepříjemné. Na úplný závěr byla pro objasnění pojmu uvedena citace finanční gramotnosti. Vytvořený dotazník tvoří přílohu č. 1 bakalářské práce.

Graf 1: Přehled, zda bylo respondentům vyplnění dotazníku příjemné

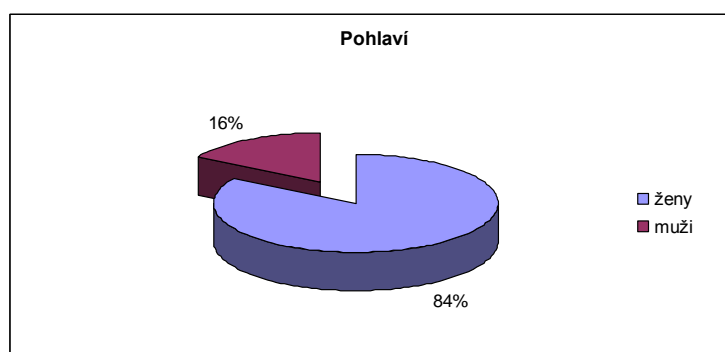
2.4 Popis zkoumaného vzorku

Základní zkoumaný soubor tvořili senioři, kteří navštěvují Seniorklub Doksy. V průměru navštěvuje uvedené zařízení přibližně 30 klientů a dalších cca 20 dochází do klubu sporadicky podle výběru připravovaných aktivit. V této souvislosti bylo distribuováno 50 ks dotazníků. Předem bylo stanoveno období, kdy budou dotazníky

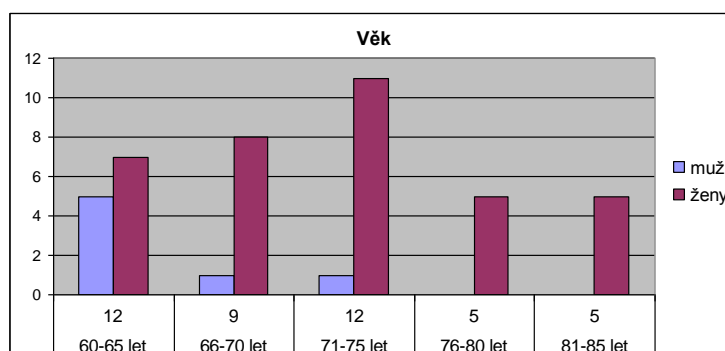
distribučovány a byla zaškolená pracovnice sdružení, jejímž prostřednictvím byly rozdány seniorům, kteří klub navštěvují.

Z celkové počtu se vrátilo zpět 86 % vyplněných dotazníků a empirického průzkumu se zúčastnilo celkem 43 osob, z toho 36 žen a 7 mužů. Z porovnání znaků pohlaví je patrné, že převažující zastoupení mají právě ženy. Výše uvedené zjištění může potvrzovat poznatky uvedené v teoretické části, a to konkrétně, že se vyššího věku dožívají především ženy. Jak dále ze získaných údajů vyplývá, bylo věkové zastoupení respondentů v rozpětí 60–85 let. Nejvíce dotazovaných bylo ve věku 60–65 let a 71–75 let. Obě skupiny tvořilo shodně po 12ti osobách. Dále následovala věková hranice 66–70 let s 9 respondenty a nejmenší zastoupení bylo ve věkovém rozpětí 76–80 let a 81–85 let. V obou kategoriích po 5 dotazovaných. Muži měli největší zastoupení ve věkové hranici 60–65 let, ženy naopak ve věkové kategorii 71–75 let. Průměrný věk respondentů u zkoumaného vzorku byl 71 let. Předkládaná fakta jsou zobrazena níže grafy č. 2 a 3.

Graf 2: Rozdělení respondentů podle pohlaví

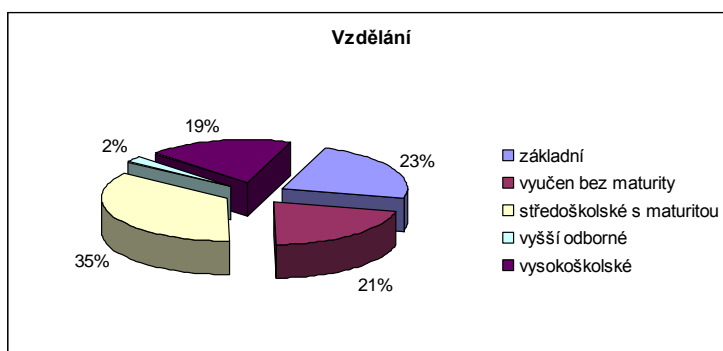

Graf 3: Rozdělení respondentů podle věku

Podle úrovně vzdělání mělo nejvíce dotazovaných středoškolské vzdělání s maturitou, tedy celkem 15 osob. Následovalo základní vzdělání v počtu 10, dále vyučen bez maturity označilo 9 respondentů. Jeden respondent uvedl, že má vyšší odborné vzdělání a vysokoškolské vzdělání mělo 8 seniorů. Uživatelé Senioklubu jsou soběstační, žijí ve svém přirozeném prostředí - vlastní domácnosti a to buď s partnerem, sami nebo s rodinou. Jsou zvědaví, aktivní a zúčastňují se různých volnočasových aktivit (viz příloha č. 2 – charakteristika zařízení).

Graf 4: Rozdělení respondentů podle dosaženého vzdělání

2.5 Průběh průzkumu

Počet rozdaných dotazníků vycházel ze získané informace o počtu klientů navštěvujících Seniorklub. Jak již bylo v předchozí kapitole uvedeno, bylo distribuováno celkem 50 dotazníků. Dotazníky byly předány předsedkyni občanského sdružení KLIK – a přijďte k nám, o. s., které provozuje již zmíněný Seniorklub a následně rozdaný mezi jednotlivé klienty. Občanské sdružení je nestátní neziskovou organizací, která byla založena již v březnu roku 2008. Organizace poskytuje služby pro různé cílové skupiny. Konkrétně provozuje X-klub - nízkoprahové zařízení pro děti a mládež ve věku od 7 do 20 let, rodinné centrum Stonožka - sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, Seniorklub - sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením a půjčovnu kompenzačních pomůcek.

Šetření probíhalo v období od 14. ledna do 10. února 2011. Časovým rozpětím byl dán respondentům dostatečný prostor pro vyplnění a následnou návratnost. Osobně jsem si dne 10. února na klubové akci převzala zpět rozdané dotazníky a poděkovala

seniorům za jejich vstřícnost, ochotu a za spolupráci s vyplněním otázek. V následující části budou analyzována data a interpretovány výsledky u jednotlivých položených otázek.

2.6 Výsledky a jejich interpretace

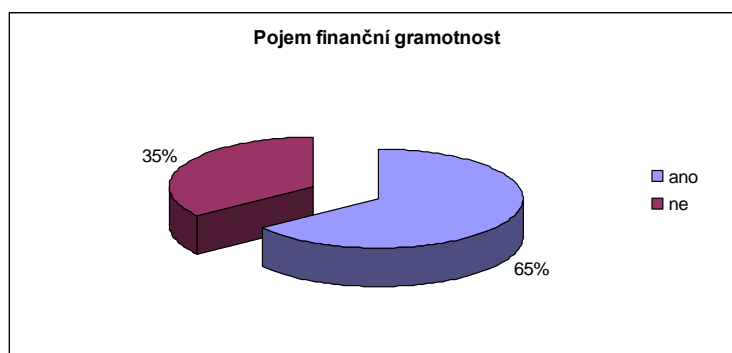
V uvedené kapitole jsou pro ověření platnosti stanovených předpokladů předloženy interpretace jednotlivých otázek z dotazníku distribuovaného v rámci průzkumného šetření. Následně bude odpověď na stanovený cíl bakalářské práce prezentována v kapitole shrnutí výsledků.

Celkem dotazník obsahoval 25 otázek. Otázky č. 22–25 byly již prezentovány v předchozích kapitolách, proto již dále budou vyhodnoceny pouze otázky č. 1–21. Vyhodnocená data jsou ke každé otázce graficky zobrazena a opatřena krátkým komentářem.

Otázka č. 1

V současné době se ve společnosti začíná používat slovo finanční gramotnost. Už jste uvedený pojem slyšel/a?

Graf 5: Znalost pojmu finanční gramotnost

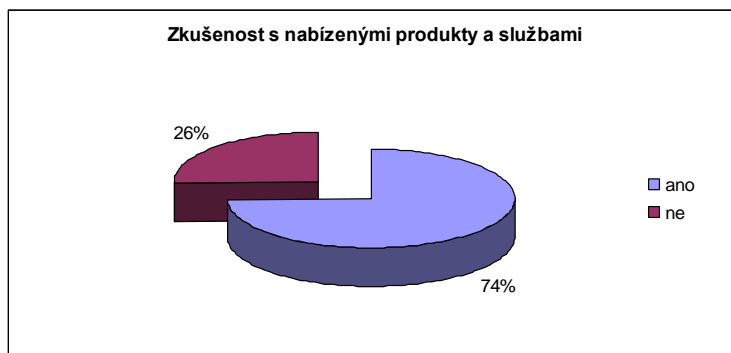

Z uvedeného grafu je zřejmé, že více jak polovina dotazovaných, v celkovém počtu 28, již terminologii slyšela. I když je finanční gramotnost hodně diskutovaným tématem poslední doby, 15 respondentů se uvedeným pojmem dosud nesetkalo, což může svědčit o nízké informovanosti veřejnosti. Termín mezi seniory není zatím vžitý a je nutné zajistit a připravit vhodnou formou jejich informovanost.

Otázka č. 2

Některé produkty a služby jako například výhodné tarify mobilních operátorů, pojištění, úvěry, prodej nádobí a kosmetiky jsou lidem nabízeny tzv. „podomními prodejci“. Už jste se s někým takovým setkal/a? Pokud ano, popište svoji zkušenost.

Graf 6: Zkušenost s nabízenými produkty a službami

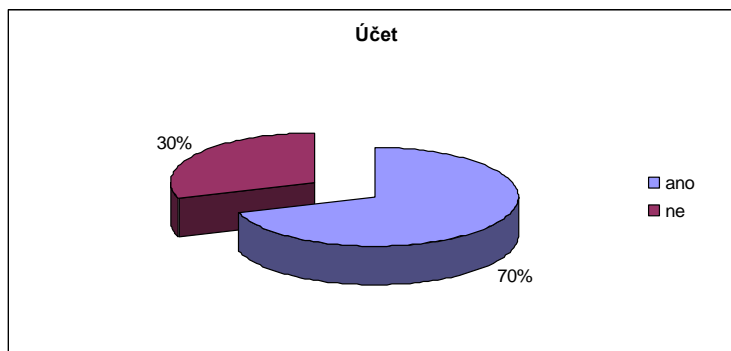

Z celkového počtu 43 respondentů odpovědělo kladně na uvedenou otázku 32 osob. Pouze 11 dotazovaných nemá s podomním prodejem žádné zkušenosti. Data získaná z dotazníkového šetření ukazují, že 74 % má pozitivní či negativní zkušenost s nabízenými produkty a službami. Z uvedeného počtu jich pouze 19 otázku nějakým způsobem okomentovalo. Objevily se následující komentáře: „Prodejní akce s výlety – jsou nezdvořilí a sprosté“, „Agenti telefonu mě ukecali ke změně operátora a oklamali mě“, „Mnohokrát a byla jsem velice zklamaná jednáním podomních prodejců“, „Pojištění a zkušenost dobrá – vyřízeno v domácím prostředí a žádné běhání po úřadech“. „Když zazvoní telefon a někdo většinou velmi příjemní lidé mi něco nabídnou, vyslechnu je a odpovím: jsem ze staré školy, mám ráda své jisté, bojím se půjček, dluhů atd. Jste velmi hodní, že to se mnou myslíte dobře, ale opravdu Vám děkuji, ale ne.....“. „Mobilní operátor automaticky prodloužil smlouvu a tudíž jiné nabídky jiných operátorů nemohly být přijaty. Odběr elektřiny podomní společností. Zájezd s prezentací produktů, telefonicky výhra, ale produkt placen jen z části“, „Ale nikdy jsem od nich nic nekupovala, někdy jsou až drzé a vnucují vám nabízené zboží, či tarify a nelíbí se mi to“.

Otázka č. 3

Máte zřízen účet u nějakého bankovního ústavu?

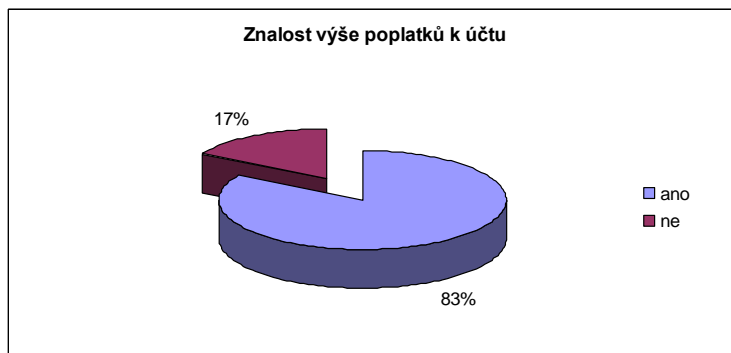
Graf 7: Bankovní účet

Podle získaných údajů má 30 seniorů zřízen účet u nějakého bankovního ústavu a zbylých 13 žádný účet nemá. Lze se domnívat, že fakt, že účet nemají, může pramenit z rutiny a stereotypu. Seniori se neradi přizpůsobují něčemu novému, neboť často neporozumí získaným informacím a nových věcí se spíše obávají. Podle zvolené odpovědi byly respondentům položeny doplňující otázky.

Pokud ano, znáte přesnou výši poplatků, které si banka účtuje ve spojitosti se správou Vašeho účtu? (platba za trvalé příkazy, výběr hotovosti, poštovné, aj.)

Graf 8: Přehled o znalosti výše poplatků spojených s vedením účtu

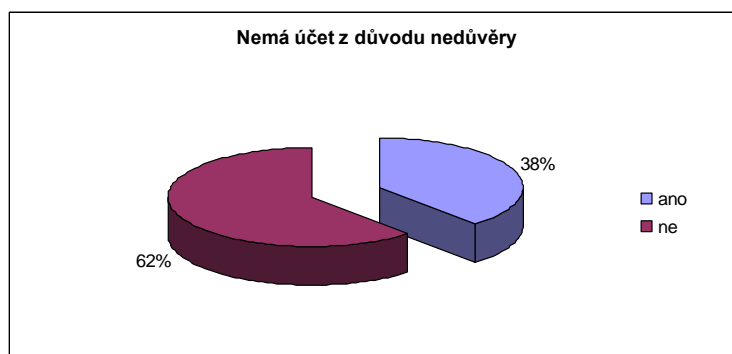

Respondenti, kteří mají účet, byli následně dotazováni na další skutečnost, a to zda znají přesnou výši poplatků. Z celkového počtu 30 jich 25 odpovědělo, že přesně ví,

v jaké výši si banka účtuje poplatky spojené se správou účtu. Pouhých 5 respondentů nemá povědomí o poplatcích, které si banka odečítá (viz Graf 8).

V případě, že nemáte založen účet u žádného bankovního ústavu, je jedním z důvodů nedůvěra finančním institucím?

Graf 9: Nemá účet z důvodu nedůvěry

Ti, kteří zaškrtnuli zápornou odpověď na otázku č. 3, měli zodpovědět, zda skutečnost, že nemají žádný účet, vyplývá z nedůvěry v bankovní instituce. Jak ukázaly výsledky, u 5 osob, které nemají dosud založen účet, je jedním z důvodů právě nedůvěra ve finanční instituci. Zbylých 8 respondentů uvedenou domněnku nepotvrdilo. Výsledky jsou zobrazeny grafem č. 9.

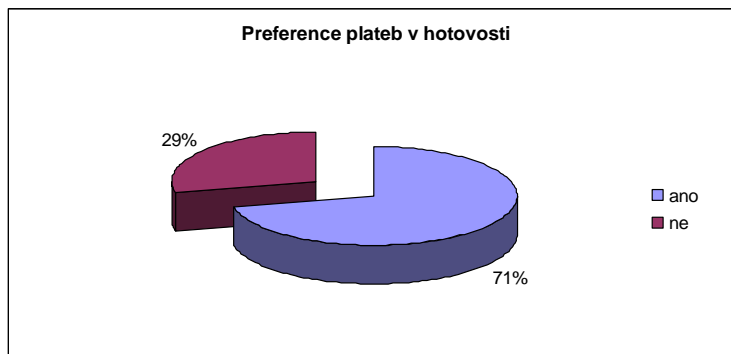
Otázka č. 4

Preferujete platby v hotovosti? Uveďte, prosím, z jakého důvodu.

Zjistit, zda senioři upřednostňují platby v hotovosti bylo cílem této otázky. Četnost odpovědí vychází z jiné velikosti vzorku. Jedním respondentem byla otázka zodpovězena chybně. Z celkem 42 dotázaných jich preferuje platby v hotovosti 30 (71 %). Ostatních 12 upřednostňuje bezhotovostní styk. Na otázku z jakého důvodu, uvedly následující komentáře: „jistota“, „jsem zvyklá a nebudu to měnit“, „jasné, rychlé a konečné řešení“, „nemáte velkou hotovost a nelze člověka okrást, pokud nemá kartu a PIN v peněžence“. Vzhledem k tomu, že starší lidé dávají přednost stereotypu a rutině, lze předpokládat, že tak neradi mění svoje zaběhlé zvyky, proto jsou pro ně pohodlnější platby v hotovosti. Naopak pro některé může být problém

naučit se používat moderní produkty a někteří je mohou považovat za zbytečnost. Jedním z důvodů mohou být například obavy, že zapomenou PIN (viz Graf 10).

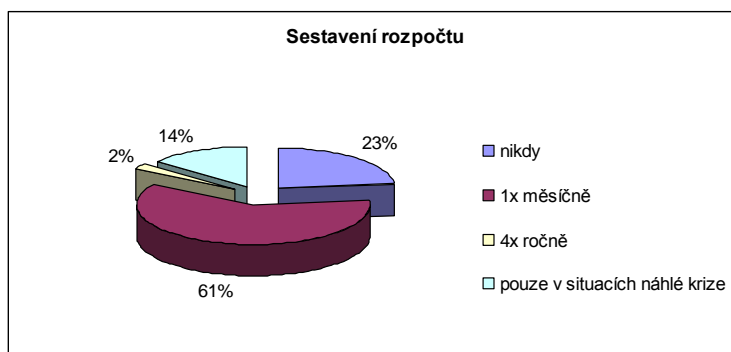
Graf 10: Preference plateb v hotovosti

Otázka č. 5

Sestavujete si svůj rodinný rozpočet?

Graf 11: Frekvence sestavování rozpočtu

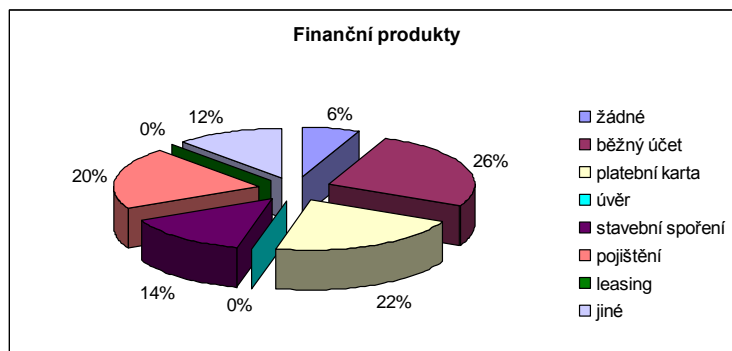

Tato otázka zjišťovala, zda mají senioři pravidelný přehled o svých příjmech a výdajích a sestavují si tak rodinný rozpočet. Z grafu jasně vyplývá, že 26 (61 %) dotazovaných má pravidelný přehled o svých financích a jednou měsíčně si sestavuje svůj rozpočet. Variantu 4x ročně zvolil pouze jeden senior a 6 dotazovaných vybralo odpověď pouze v situacích náhlé krize. Deset respondentů si nikdy žádný rozpočet nesestavuje.

Otázka č. 6

Jaké finanční produkty využíváte?

Graf 12: Přehled využívaných finančních produktů

Forma této otázky byla polotevřená a respondenti mohli z nabízených variant zvolit libovolný počet odpovědí, popřípadě doplnit svoji vlastní, která v seznamu nebyla uvedena. Nejvíce využívaným produktem je běžný účet, kterým disponuje 24 osob. Pro možnost platební karta se vyjádřilo 20 respondentů, pro pojištění 19 a pro stavební spoření 13. Variantu jiné označilo 11 dotazovaných a doplnilo především důchodové připojištění v šesti případech a dále 1x vkladní knížku, SIPO, podílové listy a akcie. Šest respondentů nevyužívá vůbec žádné finanční produkty. Zajímavým zjištěním bylo, že žádný ze seniorů nečerpá úvěr ani nevyužívá leasing. Pokud můžeme porovnat otázku č. 3 a č. 6, lze vyvodit, že 30 respondentů uvedlo, že má zřízen účet, ale pouze 24 jich označilo využívající finanční produkt běžný účet. Žádná jiná forma účtu nebyla zvolena. Je možné, že zbylých 6 respondentů má sice zřízen účet, ale osobně jej nevyužívá a s účtem pravděpodobně disponuje rodinný příslušník. Nebo chybná odpověď nasvědčuje neporozumění otázce či napovídá o neznalosti finanční problematiky.

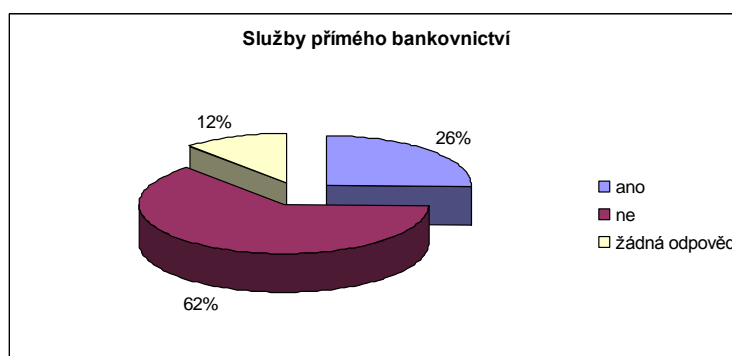
Otázka č. 7

Využíváte služeb přímého bankovníctví?

Mezi služby přímého bankovníctví patří možnost spravovat svůj běžný účet 24 hodin denně, 7 dní v týdnu prostřednictvím internetu, GSM, telebankingu. Předmětná otázka měla zjistit počet respondentů, jenž ovládají svůj účet prostřednictvím

moderních technologií. Z odpovědí respondentů vyplynulo, že 11 dotazovaných využívá zmíněné služby, 27 nevyužívá přímé bankovníctví a dalších 5 respondentů ne zvolilo ani jednu možnou variantu. Pouze jeden respondent, který označil uvedenou službu, nemá zřízen žádný účet. Ze získaných dat lze vyvodit, že senioři neznají terminologii přímého bankovníctví.

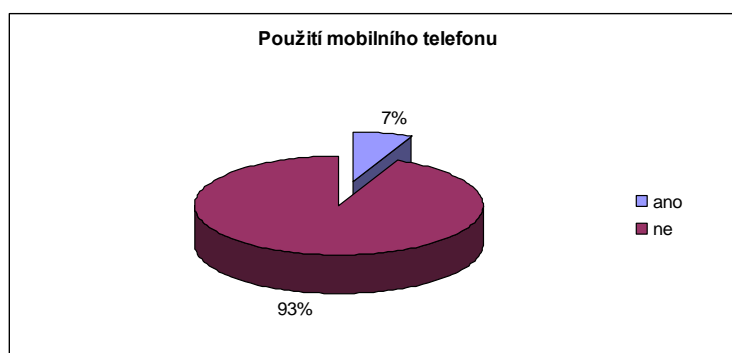
Graf 13: Přehled využívání služeb přímého bankovníctví

Otázka č. 8

K obsluze svého bankovního účtu používáte mobilní telefon?

Graf 14: Přehled obsluhy účtu prostřednictvím mobilního telefonu

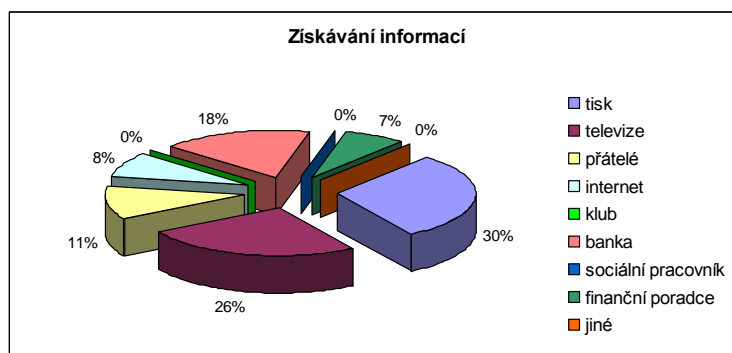
Tato otázka měla zjistit, zda senioři využívající službu přímého bankovníctví, obsluhují svůj účet mobilním telefonem. Ukázalo se, že ze 30 seniorů, kteří mají zřízen bankovní účet, jich pouze 2 používají mobilní telefon. Zajímavé je, že jeden z oněch dvou využívajících mobilní telefon pro správu účtu uvedl, že nevyužívá služeb přímého bankovníctví a zároveň nemá založen žádný účet. Zde opět můžeme

vyvodit otázku, zda senioři přesně znají finanční terminologii a orientují se v oblasti finančních produktů a služeb.

Otázka č. 9

Kde získáváte informace z finanční oblasti?

Graf 15: Přehled o získávání informací z finanční oblasti

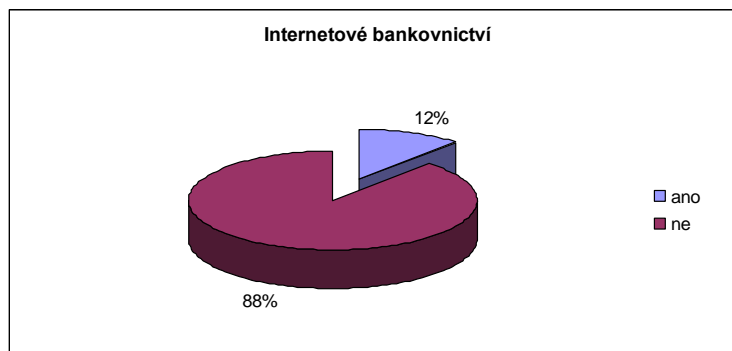

U této dotazníkové položky rovněž docházelo během vyplňování k označování více odpovědí. Cílem bylo zjistit, jaký je nejčastější zdroj informací z finanční oblasti. Z odpovědí respondentů můžeme vyčíst, že informace nejčastěji čerpají z tisku a pro uvedenou možnost se vyjádřilo 29 respondentů. Druhým nejčastějším zdrojem je televize, kterou ke své informovanosti využívá 25 dotazovaných. Banku jako zdroj informací uvedlo 17 účastníků. Pro 11 seniorů jsou zdrojem informací přátelé. Na dalším místě se objevil internet, pro jehož volbu bylo 8 osob a nejméně využívaným zdrojem informací byl finanční poradce, a to v 7 případech. Pro sociálního pracovníka a klub se nevyslovil nikdo z dotazovaných, taktéž volná odpověď nebyla využita žádným respondentem. Jak data ukazují, média jsou tedy nejvyužívanějším zdrojem informací a sehrávají důležitou úlohu v životě jedince. Četnost je znázorněna výše, prostřednictvím grafu č. 15.

Otázka č. 10

Využíváte služeb internetového bankovníctví?

Graf 16: Přehled obsluhy účtu prostřednictvím internetu.

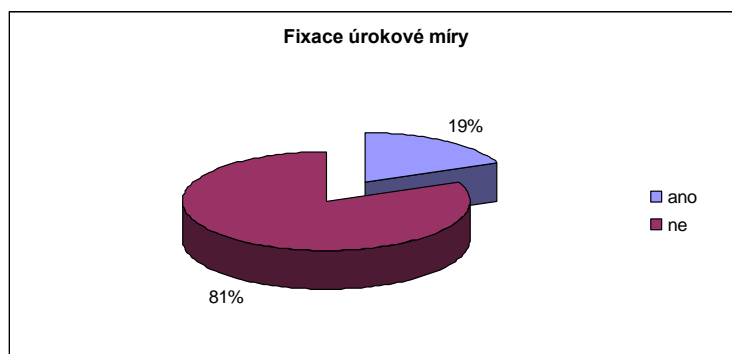
Z odpovědí seniorů vyplývá, že pouhých 5 respondentů spravuje svůj účet prostřednictvím internetového bankovníctví. Zbylých 38 jich označilo možnost ne. Opět podrobnější analýzou získaných dat bylo zjištěno, že dva senioři, kteří mají účet a zároveň zvolili, že nemají přímé bankovníctví, zvolili správu účtu internetem. Jeden nemá účet, ani nezvolil využívání služeb přímého bankovníctví, přesto uvedl možnost obsluhy účtu prostřednictvím internetu. U ostatních dvou jsou odpovědi na otázku v souladu. Rozpor mohl vzniknout v důsledku špatného pochopení otázky nebo nevhodnou stylizací respondenta do odpovědi.

Otázka č. 11

Víte, co je to fixace úrokové míry?

Znalost základních pojmů ze světa financí je nezbytná pro přijetí správných rozhodnutí, ale i pro orientaci na finančním trhu. Z celkového počtu dotazovaných osob se jich pouhých osm domnívá, že umí objasnit pojem fixace úrokové míry a tedy ví, co přesně znamená. Za zajímavost lze považovat u této otázky počet negativních odpovědí, přičemž se 38 seniorů vyjádřilo, že uvedený pojem nezná. (viz Graf 17)

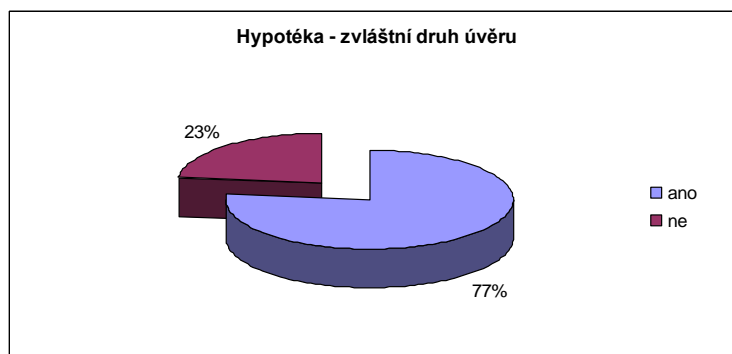
Graf 17: Znalost pojmu fixace úrokové míry

Otázka č. 12

Souhlasíte s tvrzením, že hypotéka je zvláštní druh úvěru?

Graf 18: Souhlas s tvrzením, že hypotéka je zvláštní druh úvěru.

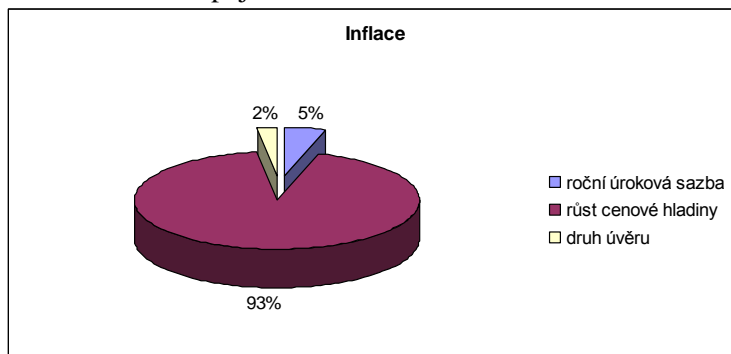

Touto otázkou byla zjišťována orientace v oblasti finančních produktů. Senioři měli potvrdit či vyvrátit tvrzení, že hypotéka je zvláštní druh úvěru. „Hypotéka je dlouhodobý úvěr k pořízení vlastního bydlení“. Lze ji využít i na splacení nevýhodných úvěrů. V této souvislosti hovoříme o účelovém nebo neúčelovém hypotéčním úvěru (Noveský, 2009, s. 237). S předloženým tvrzením souhlasilo 33 respondentů a zbylých 10 zvolilo negativní odpověď. Výsledky ukázaly, že 77 % respondentů prokázalo finanční gramotnost a u 23 % lze spatřovat určitou slabinu v této oblasti finanční gramotnosti.

Otázka č. 13

Co je inflace?

Graf 19: Znalost pojmu inflace

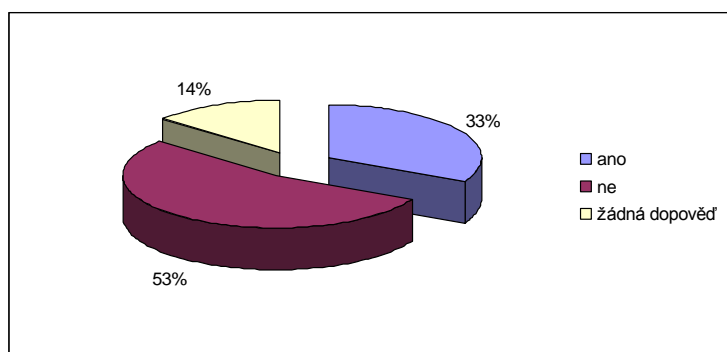
Graf číslo 19 znázorňuje znalost pojmu inflace. „Inflace je ekonomický jev, který označuje všeobecný růst cenové hladiny, peníze ztrácejí svou hodnotu (Noveský, 2009, s. 329). Respondenti měli možnost na uvedenou otázku vybrat správnou odpověď ze tří daných alternativ. Otázka byla položena s cílem zjistit znalost odborné terminologie. Ukázalo se, že celkem 40 seniorů vybralo růst cenové hladiny a zvolilo tak správnou odpověď. Roční úrokovou sazbu označili 2 respondenti a pouze jeden senior se domníval, že se jedná o druh úvěru. Z uvedeného vyplývá, že 93 % dotazovaných prokázalo svoji finanční gramotnost a pouze 7 % neprokázalo.

Otázka č. 14

Souhlasíte s tvrzením, že debetní platební karta slouží pouze k čerpání úvěru?

Opět se jednalo o otázku, kterou byla zjišťována orientace v oblasti finančních produktů. Co označuje pojem debetní karta a jaký je její účel? S položeným tvrzením souhlasilo 33 % a tedy 14 dotazovaných si myslelo, že *debetní platební karta slouží pouze k čerpání úvěru*. Více jak polovina respondentů zodpověděla otázku správně a v celkovém počtu 23 nepotvrdila souhlas. Je překvapivé, že 6 seniorů neoznačilo žádnou variantu (viz Graf 20).

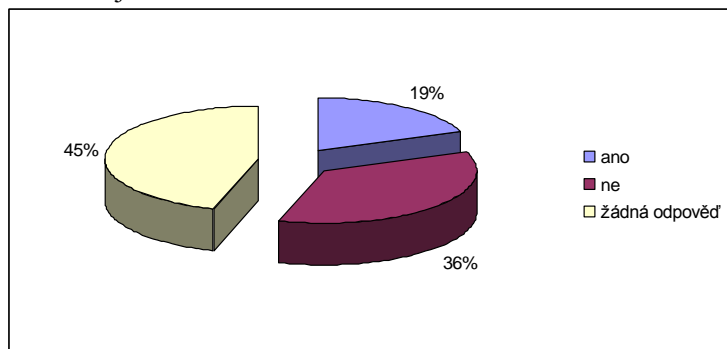
Graf 20: Souhlas s tvrzením, že debetní platební karta slouží pouze k čerpání úvěru

Otázka č. 15

Souhlasíte s tvrzením, že zkratka p.m. značí úrokovou sazbu za jeden měsíc?

Graf 21: Souhlas s tvrzením, že zkratka p.m. značí úrokovou sazbu za jeden měsíc

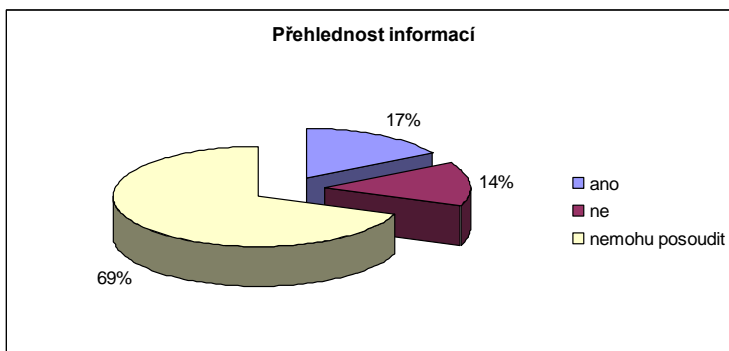

V této otázce byla zjišťována znalost zkratky p.m., jenž označuje měsíční úrokovou sazbu. Otázka byla také formulována jako souhlas s tvrzením. Ze získaných údajů je patrné, že s předloženým tvrzením souhlasilo 8 dotazovaných a naopak 15 jej nepotvrdilo. Zajímavé je, že 19 respondentů neuvedlo žádnou odpověď. K otázce byl připojen i komentář: „nevím co to znamená“. Jedním seniorem byla položka špatně vyhodnocena, jelikož uvedl obě možnosti. Z uvedeného vyplývá, že senioři neznají pojem a význam zkratky pro úrokovou sazbu a jejich gramotnostní dovednost v této oblasti potřebuje posílit.

Otázka č. 16

Jsou pro vás informace z finanční oblasti přehledné a srozumitelné?

Graf 22: Přehlednost a srozumitelnost informací z finanční oblasti

Na finančním trhu je zveřejňována řada informací o různých produktech a službách. Zda se v nich senioři umí orientovat a mohou jejich prostřednictvím získat komplexní přehled, měli respondenti posoudit v této položce. Na otázku týkající se přehlednosti a srozumitelnosti finančních informací odpovědělo 7 respondentů, že dostupné informace jsou pro ně přiměřené a 6 dotázaných odpovědělo, že jsou pro ně nepřehledné. Naopak posoudit, zda nejrozumnější finanční informace jsou srozumitelné a přehledné, nemohlo celkem 29 seniorů, tedy více jak polovina dotazovaných. Jedním respondentem nebyla otázka vůbec zodpovězena, proto četnost vzorku je opět odlišná. K této otázce byl doplněn komentář: „ne, není to ani účel“.

Otázka č. 17

Je pro Vás reklama hlavním zdrojem informací pro výběr produktů a služeb?

Graf 23: Reklama hlavním zdrojem informací z finanční oblasti

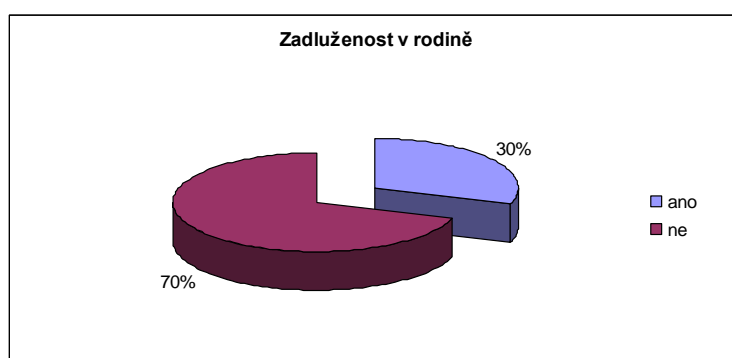

Otázka byla položena s cílem zjistit, zda reklama je významná pro seniory při výběru produktů a služeb. Většina z dotazované skupiny v počtu 42 uvedla, že reklama pro ně není hlavním zdrojem informací. Pouze jeden respondent se nechá při výběru služeb a produktů ovlivnit reklamou.

Otázka č. 18

Máte někoho v rodině, kdo se zadlužil?

Graf 24: Přehled o zadluženosti v rodině

Cílem otázky bylo zjistit zkušenosti se zadlužeností v rodině. Jak vyplývá z grafu č. 24, má 13 seniorů zadluženého rodinného příslušníka. Naopak 30 respondentů se zatím se zadlužeností v rodině nepotýká.

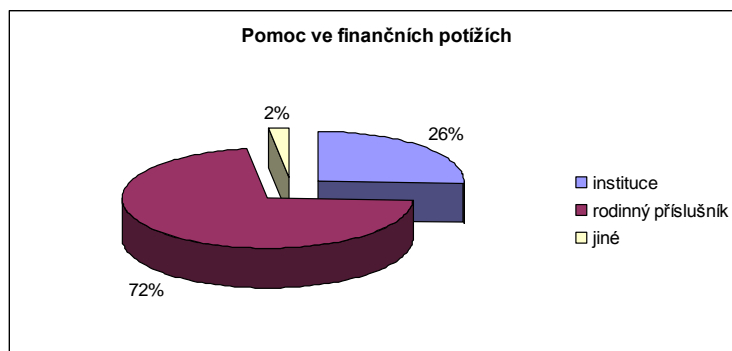
Otázka č. 19

Na koho nebo kam se obrátíte o pomoc či radu v případě finančních potíží? Uveďte instituci či osobu.

Záměrem uvedené otázky bylo zjistit, zda mají senioři povědomí o existenci dluhových poraden či jiných institucí, které jim mohou v případě zadluženosti poskytnout patřičné informace a podat poradenské služby. Účelem bylo získat informaci, zda by požádali o pomoc i sociálního pracovníka. Jak ukazuje grafické znázornění, tak v naprosté většině by raději požádali o radu či pomoc rodinného příslušníka, a to především vlastní děti. Otázku vyplnilo všech 43 dotazovaných, z toho 34 označilo rodinného příslušníka, 12 uvedlo instituci a konkrétně doplnili

„banka nebo Česká spořitelna“. Možnost jiné vybral pouze jeden respondent a doplnil komentářem, že nemá potíže. Žádný z dotazovaných nespecifikoval sociálního pracovníka jako osobu, na kterou by se mohl obrátit v případě potíží (viz Graf 25).

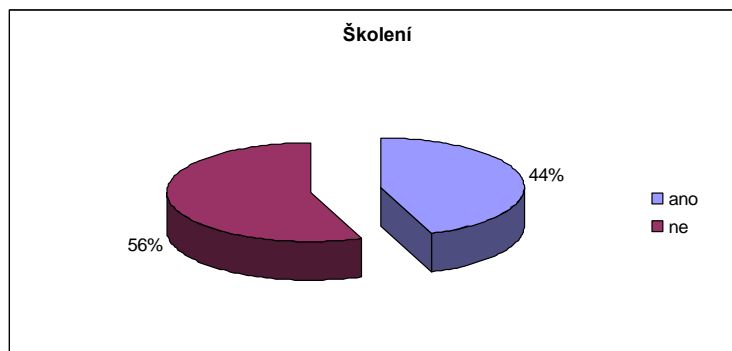
Graf 25: Přehled o řešení situace se zadlužeností

Otázka č. 20

Uvítal/a byste školení v oblasti finanční gramotnosti?

Graf 26: Přehled zájmu o školení

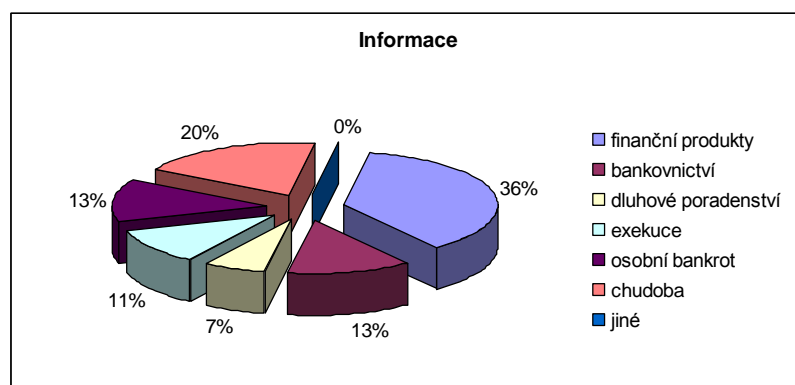
Otázka zkoumala, zda mají senioři zájem o vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti. Z vyhodnocených dat je patrné, že vzdělávat by se ve finanční problematice chtělo jen 19 respondentů, což je překvapující. Dalo by se předpokládat, že senioři projeví větší zájem o proškolení v daném oboru, ale výsledek průzkumu ukázal, že je tomu právě naopak a více než 50 %, tedy 24 dotazovaných vyjádřilo negativní postoj. Co mohlo seniory přivést k záporné

odpovědi. Přispět k tomu mohla sama formulace otázky, kdy slovo školení vyvolalo nepříjemné asociace. Možné je i usuzovat na odmítavý postoj ze samé podstaty nezájmu cokoliv měnit ve svém životě, kdy školit se, znamená změnu denního rytmu. Nelze opomenout ani obavy z vlastního selhání, tedy z obavy z nezvládnutí tématu či techniky.

Otázka č. 21

Jaká oblast informací by Vás zajímala?

Graf 27: Přehled zájmu o oblast informací

Opět se jednalo o otázku polootevřenou. Rovněž bylo možné zvolit více možností, jejichž výběr nebyl nijak omezen. I když se senioři převážně v předcházející položce vyjádřili, že nemají zájem o žádná školení, přesto by je zajímala řada informací. Z nabízených variant by 17 respondentů chtělo být informováno o finančních produktech. Dalších 9 by uvítalo adekvátní údaje o chudobě, 6 respondentů by se rádo dozvědělo více o bankovníctví a osobním bankrotu. Jen 5 seniorů by chtělo rozšířit své vědomosti o oblast exekucí a tři o dluhové poradenství. Otevřenou možnost jiné nezvolil žádný z dotazovaných.

2.7 Shrnutí výsledků praktické části

V návaznosti na předešlou kapitolu, ve které bylo provedeno vyhodnocení jednotlivých otázek z dotazníkového šetření, bude cílem této části ověření stanovených předpokladů a interpretace výsledků průzkumu. K naplnění stanoveného cíle byly formulovány následující předpoklady:

Předpoklad č. 1

- **Lze předpokládat, že alespoň 30 % respondentů nemá zřízen žádný bankovní účet.**

První předpoklad byl ověřován otázkou, kdy byly u respondentů zjišťovány předmětné údaje. Daty získanými dotazníkovým šetřením bylo zjištěno, že 13 seniorů, což je 30 %, nemá zřízen vůbec žádný účet. Z uvedeného počtu 5 dotazovaných uvedlo, že možným důvodem je nedůvěra v bankovní instituce. Lze se domnívat, že právě neznalost v oblasti bankovních produktů a malá informovanost mohou ovlivňovat rozhodnutí seniorů se založením účtu. Jedním z důvodů může být přesvědčení, že by o své celoživotní úspory mohli přijít v souvislosti s krachem bankovních institucí. Nebo je možné, že nechtějí měnit svoje zaběhlé zvyky, tak jak vyplývá z poznatků teorie. V této souvislosti by bylo dobré provést další šetření a zjistit konkrétní důvod u zbývajících počtu osob a ověřit, zda by si skutečně po získání adekvátních informací účet založili.

Díky prezentovaným datům je možno považovat předpoklad za platný.

Předpoklad č. 2

- **Lze předpokládat, že více než 65 % respondentů na otázku, zda preferuje platby v hotovosti, odpoví ano.**

Stanovený předpoklad byl ověřován zjištěním, že celkem 71 % procent respondentů upřednostňuje platby v hotovosti. Na základě doplněných komentářů a z poznatků teorie lze předpokládat, že zaběhlé zvyklosti jsou pro ně jistější a zároveň pohodlnější. Hůře se přizpůsobují novým technologiím a jejich volbu mohou ovlivňovat i psychické aspekty, zejména potíže s pamětí (*použití platební karty, zapamatování PINu*).

Díky prezentovaným datům je možno považovat předpoklad za platný.

Předpoklad č. 3

- **Lze předpokládat, že více než 65 % respondentů si stanovuje 1x měsíčně rodinný rozpočet.**

Výsledky průzkumu ukázaly, že 26 dotazovaných, což je 61 %, má pravidelný přehled o svých financích a jednou měsíčně si sestavuje svůj rozpočet.

Prezentovanými daty je možno považovat předpoklad za neplatný.

Předpoklad č. 4

- **Lze předpokládat, že alespoň 20 % respondentů využívá elektronické bankovníctví.**

Elektronické neboli přímé bankovníctví, zahrnuje služby, které umožňují nepřetržitou komunikaci banky a klienta. Klient tak může ovládat svůj účet, aniž by musel banku navštívit. Využívá se k tomu telefon, počítač a internet. Nejprve jsem postupovala tak, že jsem hodnotila předpoklad otázkou č. 7 a bylo zjištěno, že 26 % respondentů využívá služeb přímého bankovníctví. Následně byla platnost ověřována otázkami č. 3, 8 a 10. Ale z podrobnější analýzy dat vyplynulo, že jeden respondent uvedl přímé bankovníctví, ale nemá zřízen žádný účet. Službu internetového bankovníctví zvolilo 5 respondentů, z uvedeného počtu ale 3 senioři označili, že nemají přímé bankovníctví a jeden z nich nemá ani účet. Službu mobilního telefonu vybrali 2 dotazovaní. Jeden z nich ale nevyužívá služeb přímého bankovníctví a zároveň nemá založen žádný účet. Pro následné zhodnocení byly vyloučeny odpovědi, které si odporovaly a z celkového počtu bylo možné zhodnotit 28 platných odpovědí. Z uvedeného počtu využívá elektronické bankovníctví pouze 11 %. Ze získaných dat lze vyvodit, že senioři neznají terminologii přímého bankovníctví a je nutno posílit informovanost v uvedené oblasti.

S ohledem na výše uvedená data není možné konstatovat platnost. Původně uvedený předpoklad by bylo dobré upřesnit pro další průzkumy.

Předpoklad č. 5

- **Lze předpokládat, že více než 50 % respondentů nerozumí vybraným pojmům finančních produktů.**

Pro účely ověření uvedeného předpokladu budu za finanční produkty považovat platební kartu a hypotéku. Ze získaných dat vyplynulo, že 77 % dotazovaných zná produkt hypotéka a 53 % ví, že debetní platební karta neslouží k čerpání úvěru.

Díky prezentovaným datům není možno považovat předpoklad za platný.

Cílem praktické části bakalářské práce bylo zjistit vybrané aspekty finanční gramotnosti u vybrané skupiny seniorů. Průzkumné šetření bylo zaměřeno na zjištění úrovně finanční gramotnosti u seniorů, kteří navštěvují Seniorský klub Doksy. Pomocí otázek dotazníkového šetření byly ověřovány stanovené předpoklady. Z výsledků je patrné, že všechny formulované předpoklady nebyly potvrzeny.

Z provedeného průzkumu vyplynulo, že třetina respondentů se ještě s pojmem finanční gramotnost nesetkala. Více jak polovina má zřízen bankovní účet, preferuje platby v hotovosti, sestavuje si pravidelně jedenkrát měsíčně rodinný rozpočet a orientuje se v pojmech jako inflace a hypotéka. Dále bylo zjištěno, že většina nezná pojem fixace úrokové míry, měsíční úroková sazba, nevyužívá služeb přímého bankovníctví a zároveň se neorientuje v uvedené službě. Také téměř necelá polovina nezná účel debetní platební karty. Mezi nejvyužívanější produkty patří běžný účet, platební karta, pojištění a nejčastěji získávají senioři informace z tisku, televize a od bankovních institucí. Zajímavé bylo zjištění, že více jak polovina respondentů nemá zájem o školení ve finanční oblasti, ale přesto by si rádi rozšířili své vědomosti o oblast finančních produktů, bankovníctví, osobního bankrotu, exekucí a dluhového poradenství.

Rovněž lze zmínit, že 74 % respondentů má pozitivní či negativní zkušenost s podomním prodejem a nabízenými produkty a službami. Avšak ze získaných údajů nelze jednoznačně potvrdit, že by finanční gramotnost ovlivňovala viktimitu seniorů. Přesná data by mohla být účelem dalšího šetření.

ZÁVĚR

Finanční gramotnost je v současné době velmi aktuálním tématem, kterému je věnována pozornost ve všech oblastech našeho života, mimo jiné v rovině vzdělávání, politické, sociální a dalších. Na podzim roku 2010 bylo provedeno měření úrovně finanční gramotnosti občanů ČR. Z průzkumu vyplynulo, že finanční vzdělanost je nízká a většina lidí se neorientuje v základní finanční terminologii.

Cílem předložené bakalářské práce bylo zjistit vybrané aspekty finanční gramotnosti u vybrané skupiny seniorů a analyzovat jednotlivé aspekty finanční gramotnosti, která je jednou z klíčových kompetencí. Z teoretických poznatků bylo zjištěno, že úroveň finanční gramotnosti u seniorů ovlivňují aspekty sociální a psychické.

Teoretická část se na základě poznatků z odborné literatury zabývala charakteristikou procesu stárnutí, stáří, dále se práce zaměřila na vybrané aspekty seniorského věku a na vzdělávání seniorů. V dalším okruhu byl obecně vymezen pojem gramotnost, specifikována terminologie z finanční oblasti a na závěr popsány způsoby posilování finanční gramotnosti.

V praktické části byly stanoveny předpoklady, které byly na základě zjištěných údajů v dotazníkovém šetření ověřovány. Předmětem zkoumání bylo zjistit, jak se senioři orientují v problematice finančních produktů a služeb a jaká je tedy jejich úroveň finanční gramotnosti. Pro zjištění a ověření stanovených předpokladů byla jako hlavní použita metoda dotazování a pro sběr dat zvolena technika dotazníku. Dotazníky vlastní konstrukce byly rozdány seniorům, kteří navštěvují Seniorský klub Doksy. Výstupy jednotlivých otázek dotazníků byly prezentovány prostřednictvím grafů.

Provedeným průzkumným šetřením bylo zjištěno, že úroveň finanční gramotnosti u vybrané skupiny seniorů je na průměrné úrovni, přičemž mnozí tápou v pojmech. V porovnání s provedenými celorepublikovými průzkumy jde o srovnatelné zjištění. Z výsledků vyplývá, že je třeba zvýšit informovanost a zvolit vhodné formy pro posílení finanční gramotnosti tak, aby byly co nejvíce přizpůsobeny vybrané věkové kategorii a senioři se tak mohli stát plnohodnotnými účastníky na finančním trhu.

Účinnost zvolených aktivit by následně byla hodnocena měřením úrovně finanční gramotnosti.

Výsledky bakalářské práce by mohly být přínosné pro o.s. KLIK a zjištěné poznatky mohou poskytnout návod na zvýšení úrovně finanční gramotnosti a navrhnout vhodné formy pro posilování úrovně finanční gramotnosti nejen u seniorů, ale i dalších cílových skupin, se kterými organizace pracuje. Závěry šetření mohou být využity k přípravě vzdělávacích programů.

NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Na základě provedeného průzkumu bylo zjištěno, že je třeba zvýšit úroveň finanční gramotnosti u vybrané skupiny seniorů a najít vhodné formy pro její posílení. S ohledem na cílovou skupinu se jeví jako nejvhodnější forma vzdělávání a osvěta. Tvorba aktivit s důrazem na srozumitelnost, jednoduchost a názornost.

Vzhledem k tomu, že úkolem Vlády je zvýšit úroveň finanční gramotnosti v ČR, mělo by být garantováno a ze strany státu podpořeno i vzdělávání sociálních pracovníků, kteří pracují se seniory.

Vzdělávací program

Cílová skupina:

- senioři, kteří navštěvují Komunitní centrum Doksy, konkrétně Seniorklub provozovaný o.s. KLIK a přijďte k nám Doksy.

Finanční zajištění:

- dotace, granty, sponzoring, příspěvky účastníků

Organizační zajištění:

- vytvořit pracovní skupinu pro realizaci projektu a pro návrhy konkrétních opatření v oblasti zvyšování finanční gramotnosti
- aktivity koncipovat s ohledem na cílovou skupinu – pravidelné přestávky, názorné ukázky, prezentace, praktická činnost, doprovodné materiály, diskuse
- vhodné časové rozmezí: 9:30 – 11:30 a 15:00 – 17:30
- vytvořit osnovu pro jednotlivé akce

Formy aktivit

- informační letáky, podpůrné texty, interaktivní materiály
- besedy
- vzdělávací programy
- poradenství
- sociální práce s klientem v krizové situaci

Prostorové zabezpečení:

- klubová místnost v Komunitním centru Doksy

Lektoři:

- vzdělávací organizace Libereckého kraje dle zaměření (AABYSS s. r. o., COFET, Vzdělávací centrum), spolupráce se státními organizacemi (PČR, ČOI, EÚ), finanční poradce, bankovní sektor, právník, sociální pracovník

Materiálně technické zabezpečení:

- závislé na rozsahu, charakteru a cílech akce: pomůcky k prezentaci, dataprojektor, PC, pracovní listy, studijní materiály, DVD, TV

Semináře:

- Základy počítačové gramotnosti – základy práce s počítačem
- PC pro pokročilé – uživatelská znalost + Internet
- Moderní technologie – internet, mobilní telefon, bankomat,...
- Finanční vzdělávání – terminologie, bankovní instituce, rozpočet, úroky, aj.
- Finanční produkty – platební karty, bankovní účty, úvěry, atd. (*příklady + praktická činnost*)
- Elektronické bankovníctví – komunikace s bankou
- Ochrana spotřebitele
- Osobní bankrot a exekuce
- Komunikační dovednosti, asertivita

Osvěta

- prevence kriminality – podvodná jednání, podomní prodej

Letáky

- stručné informace o finančních produktech a službách
- kontaktní informace

Audiovizuální projekt

- Vzdělávací pořad – co je finanční gramotnost, rizika

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

BAJER, Pavel. Občanské poradny chtějí poskytovat komplexní a vysoce odborné dluhové poradenství. *Sociální práce*. 2009, roč. 9, č. 2, s. 5-6. ISSN 1213-6204.

BELZ, Horst. SIEGRIST, Marco. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2001. 376 s. ISBN 80-7178-479-6.

BENEŠ, Milan. *Andragogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 136 s. ISBN 978-80-247-2580-2.

ČNB. *MF a ČNB: Finanční vzdělanost dospělých překvapivě nízká*. [online]. [cit. 2011-02-12]. Dostupné na Internetu : <http://www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/tiskove_zpravy_cnb/2010/20101213_tk_fg.html>.

ČSÚ. *Věkové složení obyvatelstva v roce 2010*. [online]. [cit. 2011-02-12]. Dostupné na Internetu : <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/publ/4003-11-r_2011>.

DEMOGRAFICKÝ INFORMAČNÍ PORTÁL. *Stárnutí*. [online]. [cit. 2010-09-19]. Dostupné na Internetu : <http://www.demografie.info/?cz_starnuti=>>.

GRUSS, Peter (ed.). *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2009. 224 s. ISBN 978-80-7367-605-6.

HAYFLICK, Leonard. *Jak a proč stárneme*. Vyd. 1. Praha : Knižní klub, 1997. 432 s. ISBN 80-7176-536-8.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Manuálek sociální gerontologie*. Vyd. 1. Brno : Institut pro další vzdělávání, 2002, 72 s. ISBN 80-7013-363-5.

HUBINKOVÁ, Zuzana a kol. *Psychologie a sociologie ekonomického chování*. Vyd. 3., aktualizované, doplněné a přepracované. Praha : Grada, 2008. 280 s. ISBN 978-80-247-1593-3.

JAROLÍMOVÁ, Eva. *Osobnost člověka ve stáří*. In *Mezigenerační vztahy a stárnutí ve školním vzdělávacím programu*. [online]. [cit.2010-09-12]. Dostupné na Internetu :<<http://www.msmt.cz/vzdelavani/mezigeneracni-vztahy-a-starnuti-v-svp>>.

KALVODA, Hynek. Editoriál. *Sociální práce*. 2009, roč. 9, č. 2, s. 1. ISSN 1213-6204.

KLEVETOVÁ, Dana. DLABOLOVÁ, Irena. *Motivační prvky při práci se seniory*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2008. 208 s. ISBN 978-80-247-2169-9.

KLÍNSKÝ, Petr, et al. *Finanční gramotnost: obsah a příklady z praxe škol*. Praha : Národní ústav odborného vzdělávání, 2008. 90 s. ISBN 978-80-87063-13-2.

Kvalita života ve stáří: národní program přípravy na stárnutí na období 2008-2012. Vyd. 1. Praha : MPSV ČR, 2008. 55 s. ISBN 978-80-86878-65-2.

LANGMEIER, Josef. KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2. aktualizované vyd., Praha : Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.

MALÍKOVÁ, Eva. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2011. 328 s. ISBN 978-80-247-3148-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální práce v praxi*. Vyd. 1. Praha : Portál, 1995. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.

MF ČR. *Národní strategie finančního vzdělávání*. [online]. [cit. 2011-01-11]. Dostupné na Internetu : http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie_Financniho_vzdelavani_MF2010.pdf.

NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Vyd. 2. Praha : Academia, 1997, dotisk 2003. 336 s. ISBN 80-200-0628-1.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha : Academia, 1999, dotisk 2000. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.

NOVESKÝ, Ivan, et al. *Slabikář finanční gramotnosti*. Vyd. 1. Praha : COFET, 2009. 448 s. ISBN 80-254-4207-04.

NOVOSAD, Libor. *Základy teorie a metod sociální práce – II. díl*. Vyd. 1. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2004. 91 s. ISBN 80-7083-890-6.

NÚOV. *Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách*. [online]. [cit. 2011-01-11]. Dostupné na Internetu : http://www.nuov.cz/uploads/SBFG_finalni_verze.pdf.

PICHAUD, Clément. THAREAUOVÁ, Isabele. *Soužití se starými lidmi*. Vyd. 1. Praha : Portál, 1998. 160 s. ISBN 80-7178-184-3.

PETRŮKOVÁ, Anna. ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Gerontagogika*. Vyd. 1. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. 92 s. ISBN 80-244-0879-1.

Počítačová gramotnost. In *WIKIPEDIE – otevřená encyklopedie*. [online]. Poslední úpravy 11. 11. 2010. [cit. 2011-01-11]. Dostupné na Internetu : http://cs.wikipedia.org/wiki/Počítačová_gramotnost.

RABUŠICOVÁ, Milada. *Gramotnost: staré téma v novém pohledu*. Vyd. 1. Brno : Masarykova univerzita, 2002. 199 s. ISBN 80-210-2858-0.

RHEINWALDOVÁ, Eva. *Novodobá péče o seniory*. Vyd. 1. Praha : Grada, 1999. 88 s. ISBN 80-7169-828-8.

SAK, Petr et al. *Člověk a vzdělávání v informační společnosti: vzdělávání v komputerizovaném světě*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2007. 296 s. ISBN 978-80-7367-230-0.

Senior. In *WIKIPEDIA – otevřená encyklopedie*. [online]. 24. prosince. 2009. [cit. 2010-06-12]. Dostupné na Internetu : <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Senior>>.

STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Vyd. 1. Praha : 1999. 320 s. ISBN 80-7178-274-2.

SÝKOROVÁ, Dana. *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie*. Vyd. 1. Praha : SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2007. 284 s. ISBN 978-80-86429-62-5.

THELENOVÁ, Kateřina. *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie*. Vyd. 1. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2010. 123 s. ISBN 978-80-7372-582-2.

TVRDKOVÁ, Jana. *Alarmující statistika exekucí*. [online]. 1. února 2010. [cit. 2011-04-15]. Dostupné na Internetu : <<http://www.ekcr.cz/1/aktuality-pro-verejnost/251-alarmujici-statistika-exekuci?w=>>>.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie pro obor penitenciární péče*. Vyd. 1. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2008. 124 s. ISBN 978-80-7273-307-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Vyd. 1. Praha : Univerzita Karlova, 2007. 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.

VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Senioři a společnost*. In *Mezigenerační vztahy a stárnutí ve školním vzdělávacím programu*. [online]. [cit. 2010-06-15]. Dostupné na Internetu : <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/mezigeneracni-vztahy-a-starnuti-v-svp>>.

Vzděláním proti krizi. *Finanční gramotnost-Liberec*. [online]. [cit. 2011-01-15]. Dostupné na Internetu : <<http://www.financni-gramotnost.com/?q=program/financni-gramotnost-liberec>>.

SEZNAM GRAFŮ

- Graf 1: Přehled, zda bylo respondentům vyplnění dotazníku příjemné
- Graf 2: Rozdělení respondentů podle pohlaví
- Graf 3: Rozdělení respondentů podle věku
- Graf 4: Rozdělení respondentů podle dosaženého vzdělání
- Graf 5: Znalost pojmu finanční gramotnost
- Graf 6: Zkušenost s nabízenými produkty a službami
- Graf 7: Bankovní účet
- Graf 8: Přehled o znalosti výše poplatků spojených s vedením účtu
- Graf 9: Nemá účet z důvodu nedůvěry
- Graf 10: Preference plateb v hotovosti
- Graf 11: Frekvence sestavování rozpočtu
- Graf 12: Přehled využívaných finančních produktů
- Graf 13: Přehled využívání služeb přímého bankovníctví
- Graf 14: Přehled obsluhy účtu prostřednictvím mobilního telefonu
- Graf 15: Přehled o získávání informací z finanční oblasti
- Graf 16: Přehled obsluhy účtu prostřednictvím internetu
- Graf 17: Znalost pojmu fixace úrokové míry
- Graf 18: Souhlas s tvrzením, že hypotéka je zvláštní druh úvěru
- Graf 19: Znalost pojmu inflace
- Graf 20: Souhlas s tvrzením, že debetní platební karta slouží pouze k čerpání úvěru
- Graf 21: Souhlas s tvrzením, že zkratka p.m. značí úrokovou sazbu za jeden měsíc
- Graf 22: Přehlednost a srozumitelnost informací z finanční oblasti
- Graf 23: Reklama hlavním zdrojem informací z finanční oblasti
- Graf 24: Přehled o zadluženosti v rodině
- Graf 25: Přehled o řešení situace se zadlužeností
- Graf 26: Přehled zájmu o školení
- Graf 27: Přehled zájmu o oblast informací

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Dotazník

Příloha č. 2: Charakteristika zařízení o. s. KLIK a přijďte k nám

Příloha č. 1

D O T A Z N Í K

Vážená paní,
Vážený pane,

jsem studentkou Technické univerzity v Liberci, bakalářského studijního programu sociální práce. Pro svoji závěrečnou práci jsem si zvolila téma „Finanční gramotnost seniorů“. Zaměření práce vyplynulo z aktuální potřeby zjistit současnou úroveň finanční gramotnosti seniorů. Problematika finanční gramotnosti a finančního vzdělávání je v současné době hodně diskutovaným tématem. Tímto si Vás dovoluji požádat o vyplnění předloženého dotazníku.

Získané údaje budou použity výhradně pro zpracování mé bakalářské práce a výstupy budou využity k přípravě vzdělávacích programů pro seniory. Dotazník je anonymní a jeho vyplnění je dobrovolné.

Postup při vyplňování dotazníku:

Zvolenou odpověď označte, prosím, křížkem. V případě, že se zmýlíte, zakroužkujte chybně označenou odpověď a novou opět zakřížkujte.

Děkuji předem za vyplnění dotazníku

Martina Urbánková

- 1. V současné době se ve společnosti začíná používat slovo finanční gramotnost. Už jste uvedený pojem slyšel/a?**

☐ ano ☐ ne

- 2. Některé produkty a služby jako například výhodné tarify mobilních operátorů, pojištění, úvěry, prodej nádobí a kosmetiky jsou lidem nabízeny tzv. „podomními prodejci“. Už jste se s někým takovým setkal/a? Pokud ano, popište svoji zkušenost.**

☐ ano ☐ ne

.....

.....

.....

.....

.....

3. Máte zřízen účet u nějakého bankovního ústavu?

☐ ano ☐ ne

Pokud ano, znáte přesnou výši poplatků, které si banka účtuje ve spojitosti se správou Vašeho účtu?

(platba za trvalé příkazy, výběr hotovosti, poštovné, aj.)

☐ ano ☐ ne

V případě, že nemáte založen účet u žádného bankovního ústavu, je jedním z důvodů nedůvěra finančním institucím?

☐ ano ☐ ne

4. Preferujete platby v hotovosti? Uveďte, prosím, z jakého důvodu.

☐ ano ☐ ne

.....
.....

5. Sestavujete si svůj rodinný rozpočet?

☐ nikdy ☐ 1x měsíčně ☐ 4x ročně

☐ pouze v situacích náhlé krize

6. Jaké finanční produkty využíváte?

- ☐ žádné
- ☐ běžný účet
- ☐ platební karta
- ☐ úvěr
- ☐ stavební spoření
- ☐ pojištění
- ☐ leasing
- ☐ jiné, uveďte jaké

.....

7. Využíváte služeb přímého bankovníctví?

☐ ano ☐ ne

8. K obsluze svého bankovního účtu používáte mobilní telefon?

☐ ano ☐ ne ☐ nemám žádný účet

9. Kde získáváte informace z finanční oblasti?

- ☐ tisk
- ☐ televize
- ☐ přátelé
- ☐ klub
- ☐ internet
- ☐ banka
- ☐ finanční poradce
- ☐ sociální pracovník
- ☐ jiné, uveďte jaké

.....

.....

10. Využíváte služeb internetového bankovníctví?

- ☐ ano ☐ ne

11. Víte, co je to fixace úrokové míry?

- ☐ ano ☐ ne

12. Souhlasíte s tvrzením, že hypotéka je zvláštní druh úvěru?

- ☐ ano ☐ ne

13. Co je inflace?

- ☐ roční úroková sazba
- ☐ růst cenové hladiny
- ☐ druh úvěru

14. Souhlasíte s tvrzením, že debetní platební karta slouží pouze k čerpání úvěru?

- ☐ ano ☐ ne

15. Souhlasíte s tvrzením, že zkratka p.m. značí úrokovou sazbu za jeden měsíc?

- ☐ ano ☐ ne

16. Jsou pro vás informace z finanční oblasti přehledné a srozumitelné?

- ☐ ano ☐ ne ☐ nemohu posoudit

17. Je pro Vás reklama hlavním zdrojem informací pro výběr produktů a služeb?

☐ ano ☐ ne

18. Máte někoho v rodině, kdo se zadlužil?

☐ ano ☐ ne

**19. Na koho nebo kam se obrátíte o pomoc či radu v případě finančních potíží?
Uveďte instituci či osobu.**

☐ instituce:

☐ rodinný příslušník:

☐ jiné:.....

20. Uvítal/a byste školení v oblasti finanční gramotnosti?

☐ ano ☐ ne

21. Jaká oblast informací by Vás zajímala?

☐ finanční produkty

☐ bankovníctví

☐ dluhové poradenství

☐ exekuce

☐ osobní bankrot

☐ chudoba

☐ jiné, uveďte jaké

.....

22. Pohlaví:

☐ muž ☐ žena

23. Věk:

☐ 60 – 65 let ☐ 66 – 70 let ☐ 71 – 75 let

☐ 76 – 80 let ☐ 81 – 85 let ☐ 86 – 90 let ☐ 91 a více

24. Nejvyšší dosažené vzdělání:

☐ základní

☐ vyučen/a bez maturity

☐ středoškolské s maturitou

☐ vyšší odborné

☐ vysokoškolské

25. Bylo Vám vyplnění dotazníku příjemné?

☐ ano

☐ ne

Děkuji Vám za vyplnění dotazníku.

Vymezení pojmu finanční gramotnost

„Finanční gramotnost je definována jako soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků, s ohledem na měnící se životní situace.“¹

¹ NOVESKÝ, Ivan, et al. *Slabikář finanční gramotnosti*. Vyd. 1. Praha: COFET, 2009. ISBN 80-254-4207-04. s. 24.

Příloha č. 2

CHARAKTERISTIKA ZAŘÍZENÍ O. S. KLIK A PŘIJĎTE K NÁM

KLIK - a přijďte k nám, o.s.

Lesní 538, 472 01 Doksy

IČO 226 78 948

Tel.: 604 735 418

[http:// www.osklik.cz](http://www.osklik.cz)

Občanské sdružení KLIK - a přijďte k nám, o.s. bylo založeno v březnu 2008 a je nestátní neziskovou organizací. Sdružení je právnickou osobou, je dobrovolné, nezávislé a sdružuje členy na základě společného zájmu. Členem sdružení mohou být fyzické osoby starší 18 let a právnické osoby, které souhlasí se stanovami a cíli sdružení. O přijetí za člena sdružení rozhoduje na základě písemné přihlášky rada sdružení. Mezi orgány sdružení patří valná hromada, rada sdružení, předseda a kontrolní komise či revizor. Statutárním orgánem sdružení je předseda, který plní rozhodnutí rady a zastupuje sdružení navenek, jedná jeho jménem, přijímá zaměstnance sdružení do pracovního poměru a rozhoduje o běžných záležitostech sdružení.

Občanské sdružení provozuje rodinné centrum Stonožka, X-klub pro děti a mládež, Seniorklub, poradnu pro zdravotně postižené a půjčovnu pro zdravotně postižené.

Poslání a cíle organizace:

Poslání organizace je vyjádřeno názvem organizace – KLIK, kde **K** = komunita, **L** = lidé, **I** = informace, **K** = komunikace. Za tímto účelem sdružení provozuje Komunitní centrum města Doksy „Děčko“.

Občanské sdružení „KLIK – a přijďte k nám, o.s.“ usiluje o podporu rozvoje občanských aktivit, propojení a vznik nových občanských sdružení, oživení kulturně-společenského života občanů, rozvoj mimoškolních aktivit pro děti a mládež,

vytváření vzdělávacích a výchovných aktivit a programů pro všechny věkové skupiny.

Mezi cíle sdružení patří prevence sociálně patologických jevů, pomoc a podpora sociálního začlenění, vytváření vzdělávacích programů na podporu zaměstnanosti a v neposlední řadě i pomoc v problematice návratu na trh práce a rozšíření sítě poskytovatelů sociálních služeb a poradenství. Základním cílem sdružení je sdružovat zájemce o rozvoj občanské společnosti.

Seniorklub

- sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením

Klub, kde se setkávají senioři za účelem aktivního zapojení do kulturního a společenského života. Většina schůzek probíhá ve formě rozhovorů, předávání zkušeností, přednášek, aktivizačních činností, pořádání odpočinkových a poznávacích zájezdů.

- klub pracuje na základě dobrovolnosti
- senioři se scházejí každých 14 dní ve čtvrtek odpoledne od 14 do 18 hodin
- jsou pro ně podle plánu činnosti připravovány a zajišťovány různé zajímavé přednášky, do klubu jsou na neformální besedy zváni představitelé města i osobnosti z různých oblastí života města Doksy a jeho okolí, organizují se zájezdy, senioři mohou posedět jen tak ve volné zábavě u čaje či kávy za poslechu harmoniky

Plán činnosti na rok 2011

Leden 201	13.1.	Sejdeme se v novém roce 2011 u harmoniky	posezení s harmonikou hudba p. Polívka
	27.1.	Zhodnocení roční činnosti	
		Setkání s představiteli města	povídání s pí starostkou a p. místostarostou
Únor 2011	10.2.	Požární ochrana v Doksech	p. Josef Krčít hudba p. Polívka
	24.2.	Povídání o lesích	p. Ing. Petr Válek hudba p. Polívka
Březen 2011	10.3	Zahrajeme ženám	hudba p. Polívka
	24.3.	Přivítáme jaro poezií	pí Müllerová, pí Sudolská, pí Chvalinová, pí Babůrková, p. Škoda hudba - p. Polívka
Duben 2011	14.4.	Zájezd zámek Ploskovice	
	28.4.	Víme co nám sluší? Povídání s vizážistkou	pí Vilimovská hudba - p. Polívka
Květen 2011	5.5.	Den osvobození - vzpomínka	pí Sudolská, film hudba p. Polívka
	19.5.	Zájezd - Třebechovice a Častolovice	
Červen 2011	9.6.	Vystoupení dětí pro seniory	Pásmo dětí z MŠ hudba p. Polívka
	23.6.	Trápí nás klouby?	MUDr. Klement reprodukováná hudba
Září 2011	8.9.	Zájezd Praha – Libuše v Šárce	Představení Národního divadla

	22.9	Den státnosti	Beseda se spisovatelem Karlem Füsem hudba p. Polívka
Říjen 2011	6.10.	Dokské rybníky	Ing. Luděk Téra reprodukováná hudba
	20.10.	Vznik republiky	p. Ivo Listoň hudba p. Polívka
Listopad 2011	10.11.	Vzpomínáme – památka zesnulých, Dokský hřbitov	Posezení při svíčkách p. Popper Reprodukováná hudba
	24.11.	Vidíme dobře?	pí MUDr. Kabáčová hudba p. Polívka
Prosinec 2011	15.12.	Předvánoční posezení, zhodnocení roční činnosti, povídání s vedením města	pí starostka, p. místostarosta předsedkyně o.s. pí Dočkalová hudba p. Polívka